

Djelovanje Marije Jambrišak na učiteljskim skupštinama (1871.-1892.)

Kruhak, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:394822>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Mateja Kruhak

**DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK NA UČITELJSKIM
SKUPŠTINAMA (1871. - 1892.)**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Mateja Kruhak

**DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK NA UČITELJSKIM
SKUPŠTINAMA (1871. - 1892.)**

Diplomski rad

Mentorica rada: izv. prof. dr. sc. Andrea Feldman

Sumentorica rada: Marijana Kardum

Zagreb, rujan 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. UVODNA RIJEČ O MARIJI JAMBRIŠAK	3
2. HRVATSKO ŠKOLSTVO U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA	4
2.1. Kratki uvid u obrazovne prilike žena do reforme školstva 1874. godine	5
2.2. Učiteljska udruženja i Hrvatski pedagoško-književni zbor	6
2.3. Napredak.....	8
3. DOGAĐAJI KOJE PRETHODE UČITELJSKIM SKUPŠTINAMA U HRVATSKOJ.....	9
4. SKUPŠTINA 1871. GODINE.....	12
4.1. Izlaganje Marije Jambrišak na skupštini 1871. godine.....	13
5. DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK NAKON SKUPŠTINE 1871. SVE DO 1883. GODINE.....	18
5.1. Promjene koje su postignute zakonom iz 1874. godine	20
6. SKUPŠTINA 1883. GODINE.....	21
7. DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK OD SKUPŠTINE 1883. DO SKUPŠTINE 1892. GODINE.....	27
7.1. Učiteljski dom.....	28
7.2. Literarni rad nakon skupštine 1883. godine	28
7.3. Školski zakon 1888. godine	29
8. SKUPŠTINA 1892. GODINE.....	31
8.1. Ženski licej	40
9. OSTALO DJELOVANJE JAMBRIŠAK NAKON SKUPŠTINE 1892. GODINE	42
9.1. Literarni rad nakon skupštine 1892.godine	42
9.2. Gospojinska zadruha, Elizabetin internat i Gospojinski klub.....	43
10. ZAVRŠNA RIJEČ O ŽIVOTU I DJELOVANJU MARIJE JAMBRIŠAK.....	45
ZAKLJUČAK	47
LITERATURA.....	49
IZJAVA O IZVORNOSTI RADA.....	54

SAŽETAK

Uvodni dio rada fokusira se na stanje u hrvatskom školstvu u drugoj polovici 19. stoljeća koje sa sobom donosi brojne promjene i borbe za ostvarenje progresivnih ideja. U to vrijeme osnivala su se razna učiteljska udruženja čiji je cilj bio unaprjeđenje školstva, no ta udruženja često su nailazila na protivnike kojima su se trebala suprotstaviti. U ovome radu naglasak je na skupini učitelja koja je bila vođena naprednim idejama, a među većinom muškaraca koji su sudjelovali u borbi za napredak našla se i Marija Jambrišak. Ona je bila jedna od učiteljica koja je svojim idejama željela pridonijeti napretku, a u sklopu tih ideja javlja se njena potreba za poboljšanjem položaja žena uz koje se usko vezalo unaprjeđenje obrazovanja žena. No, hrvatsko društvo u to doba bilo je i dalje vrlo tradicionalno i konzervativno po pitanju položaja žena te je teško dopuštalo promjene. Unatoč tome, Marija Jambrišak nije odustajala od nauma te je svoje ideje prilagodila zahtjevima vremena. Poboljšanje položaja žena pokušala je ostvariti unaprjeđenjem ženskog obrazovanja kojim bi one postale emancipirane, samostalne i slobodne. Godinama je nastojala pomoći ženama u dobivanju zasluženog mjesta u redovima učitelja i društvu te osiguravanju obrazovanja. Svoje ideje kojima je željela pridonijeti poboljšanju položaja i obrazovanja žena iznijela je na skupštinama 1871., 1883. i 1892. godine. Analizama tih govora i rada skupština dobit će se uvid u načine na koje je Marija Jambrišak pokušavala postići željeno, a navedeno skupštinsko djelovanje bit će analizirano u kontekstu njenog cjelokupnog rada. Na taj način steći će se potpuna slika svega što je za to vrijeme uspjela postići u korist ženskog napredovanja. Zaključno će biti utvrđeno kako su neke od ideja Marije Jambrišak uspješno provedene, a neke, nažalost, ne. Marija Jambrišak je uspjela pridonijeti napredovanju žena i poboljšanju njihovog obrazovanja tako što je progresivne ideje na prihvatljiv način inkorporirala u hrvatsko školstvo.

Ključne riječi: Marija Jambrišak, progresivne ideje, položaj žena, žensko obrazovanje, skupštine, 1871., 1883., 1892.

SUMMARY

Activities of Marija Jambrišak at Teachers' Assemblies (1871 - 1892)

The introduction of the thesis focuses on the conditions in a Croatian school system in the second half of the 19th century, which brings many changes and progressive ideas. At the time, established teacher associations wanted to improve the school system in their ways, but they had to face many opponents. This thesis emphasizes the association of teachers whose ideas were progressive and whose members were mainly males. Among them, there was also a woman named Marija Jambrišak. She was one of the rare female teachers who wanted to change the school system by improving the position of women. It is important to say that mentioned improvement was closely linked to the improvement of women's education. However, Croatian society was still quite traditional and conservative regarding women and their position, so it was difficult to change that opinion. Despite that, Jambrišak did not give up on her plans and adapted her ideas to these traditional and conservative views. She tried to improve women's position by improving their education, which would make them emancipated, independent, and free. During the years, she tried to provide women with adequate education, and help them get a well-deserved place among teachers and in society. Therefore, she presented her ideas at teachers' assemblies in 1871, 1883, and 1892. These presentations were considered very important for the realization of mentioned goals. The analysis of these assemblies shows the ways through which Jambrišak wanted to accomplish her goals. This analysis is also connected with her other work to give the reader a better insight into the subject. In conclusion, Jambrišak managed to accomplish some of her ideas and help women get the position and education they deserve. She made that by incorporating her progressive ideas in a way that was acceptable to the Croatian school system at the time.

Key words: Marija Jambrišak, progressive ideas, position of women, women's education, assemblies, 1871, 1883, 1892

UVOD

Svako razdoblje u povijesti hrvatskog školstva i pedagogije sa sobom je nosilo određene izazove, promjene ili prekretnice koje su imale utjecaja na hrvatski narod tada, ali i godinama koje su slijedile. Čitava ta povijest je zanimljiva, no s obzirom na to da je ujedno prilično duga i kompleksna ovaj rad prikazat će samo jedno razdoblje koje je bilo od velike važnosti za Hrvatsku. Naime, obrađivat će se tematika hrvatskog školstva u drugoj polovici 19. stoljeća koja je bila prilično burna te je uključivala mnoge borbe za ostvarenje ciljeva. Tijekom istraživanog razdoblja hrvatsko školstvo i učiteljski krugovi bili su pod snažnim utjecajem i vodstvom muškaraca, no važno je primijetiti kako se tada polagano otvara prostor i ženama koje su također željele ostaviti trag i pridonijeti razvoju i napretku hrvatskog školstva. Iako je u to doba bilo neuobičajeno da se žena istakne u tome poslu, nekima je to pošlo za rukom. Među onima koje su se uspjele istaknuti, bila je i hrvatska učiteljica Marija Jambrišak. Ona je odlučila unijeti određene promjene koje su bile od povijesne važnosti za hrvatsko školstvo. Jambrišak je svojim aktivizmom pridonijela razvoju školstva, a posebno se iskazala po pitanju položaja žena. Osim što se općenito borila za progresivne ideje i napredak školstva, nastojala je poboljšati položaj žena u školstvu, a time i u društvu. U to vrijeme ženska prava bila su ograničena u gotovo svakom smislu, a Marija Jambrišak je to htjela promijeniti. Ona se ugledala na iskustva raznih zemalja diljem svijeta koje su ženskom pitanju pridavale važnost i koje su radile na poboljšanju njihova položaja te se za takav boljitak zalagala i u Hrvatskoj. Njene želje bile su jedno, a realnost je bila drugačija. Naime, društvo u Hrvatskoj bilo je i dalje vrlo rezignirano prema progresivnim i novim idejama koje su osobe iz redova učitelja htjele uključiti u školstvo, a posebno idejama koje su se ticale žena. U Hrvatskoj je i dalje vladao konzervativizam koji je žene sprječavao da se izjednače s muškarcima, a uz to je i utjecaj klera bio poprilično jak te je stvarao dodatne probleme. Unatoč svim preprekama, Marija Jambrišak nije odustajala od svojeg nauma. U sljedećim poglavljima izdvojit će se i analizirati djelovanje Marije Jambrišak na učiteljskim skupštinama. Posebna pozornost bit će usmjerena na skupštine iz 1871., 1883. i 1892. godine s obzirom da se na njima istaknula izlaganjima posvećenim rješavanju ženskog pitanja. Izborom tematike koja je do tada bila zapostavljana, njena izlaganja postaju iznimno važna u hrvatskoj povijesti školstva. Cilj analize je detaljno izučavanje njenih ideja i namjera kojima je pridonijela hrvatskom školstvu te poboljšanju položaja i obrazovanja žena. Raščlanit će se na koji način je svoje ideje željela provesti u djelo te je li u tome uspjela. Stoga će u ovome radu biti predstavljena njena kratka biografija, stanje u školstvu u vrijeme njena djelovanja i

načini borbe za napredovanje te njeno djelovanje prije, između i nakon analiziranih skupštinskih rasprava.

1. UVODNA RIJEČ O MARIJI JAMBRIŠAK

Marija Jambrišak rođena je 5. rujna 1847. godine u Karlovcu, a preminula je 23. siječnja 1937. godine u 90. godini života u Zagrebu. Jambrišak će u hrvatskoj povijesti ostati zapamćena po mnogim djelima, aktivizmu i izvanrednoj osobnosti. (Banović, 2000) Njen životni put bio je veoma zanimljiv, a od mladih dana isticala se svojom posebnošću, ustrajnošću i željom za promjenom. Selidbom u Zagreb započela je potpuno novo životno putovanje na kojemu će postići brojne uspjehe. Dio svojeg školovanja provela je u samostanu, učiteljskoj školi te je naposljetku postala učiteljicom položivši učiteljski ispit 1866. godine. Nakon toga dobiva posao samostalne učiteljice u Krapini gdje uživa povjerenje, ljubav i poštovanje učenica, građana i kolega. (Ogrizović, 1971) Jambrišak se ponosila svojim zvanjem i posao je obavljala s ljubavlju. (Demarin, 1937) Što se tiče njenog pedagoškog rada, bila je pod utjecajem progresivne humanističke pedagogije i ideja istaknutih pedagoga Jana Ámosa Komenskoga, Jean-Jacquesa Rousseaua, Johanna Heinricha Pestalozzija, Friedricha Fröbela, Adolfa Wilhelma Diesterwega, itd. Poseban utjecaj na nju imao je dr. Friedrich Dittes, ravnatelj više pedagoške škole u Beču s kojim je surađivala tijekom svojeg školovanja. (Simić, 1979) Upravo ju je Dittes upoznao s idejama navedenih pedagoga pod čijim je utjecajem i sam bio. (Ogrizović, 1971) Bila je jedna od rijetkih žena za koju se moglo reći da ima široko pedagoško obrazovanje te se nastojala uključiti u sve što je imalo veze s didaktikom, organizacijom i metodom nastave, ali i nekim drugim područjima. Što se tiče praktičnog rada, nastojala se držati teorijske ideje o dužnostima i zadacima narodnog učitelja, a prema svojim učenicima odnosila se s iznimnom brigom te je rješavala različite vrste njihovih problema. (Ogrizović, 1973) Tijekom godina, Jambrišak se trudila raditi na sebi te je težila višim ciljevima od kojih neke ostvaruje, a neke, nažalost, ne. Njen utjecaj vidljiv je kroz njen pedagoški, društveni i literarni rad, a neki od njenih najvećih uspjeha bit će izloženi u narednim poglavljima te će također dati postupni i detaljniji uvid u njeno djelovanje za života.

2. HRVATSKO ŠKOLSTVO U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Godine 1867. Austrijsko carstvo preuredilo se te je nastala Austro-Ugarska država u sklopu koje je Hrvatska imala nepovoljan društveno-politički položaj. Iako je Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. Hrvatskoj pružana samostalnost u upravi, sudstvu i školstvu, stanje nije bilo idilično, a put do ostvarenja ciljeva u korist hrvatskoga društva bio je težak. Naime, Hrvatska je bila strukturalno rascjepkana te privredno, ali i kulturno zaostala. Ukoliko bi na bilo koji način pružala otpor snažnim vanjskim utjecajima i denacionalizaciji, svoju progresivnu snagu tada ne bi mogla usmjeriti na preostale ekonomske, socijalne i kulturne probleme. Tijekom godina, hrvatsko društvo na različite načine bori se za promjenu takvoga stanja te svoje napore posebno ulaže i u razvoj kulture. Toj borbi najviše su pridonijeli građani liberalnog svjetonazora koji žele pridonijeti poboljšanju školstva. Školstvo je u to doba bilo prilično zapostavljeno i puno različitih problema. (Ogrizović, 1979) „Mnoge su općine bile siromašne i nisu mogle izdržavati škole, ni učitelje, materijalni položaj kojih je bio vrlo slab. Posebno je bio slab položaj i društveni ugled učiteljica. Učiteljstvo je direktno ovisilo o vladi i njejoj politici pa je, da bi održalo голу egzistenciju, u mnogo slučajeva bilo prisiljeno taktizirati na političkoj pozornici.“ (Ogrizović, 1979, str. 56)

Potaknuti žustrom željom za promjenom na školskom polju, istaknute ličnosti toga vremena svojim radom nastojale su Hrvatsku izvući iz problema i zaostalosti te joj otvoriti put k ostalim, već razvijenim europskim zemljama. Tijekom godina, oni su se željeli pobrinuti za hrvatsko školstvo te pridonijeti njegovu uređenju različitim pokretima, predlaganjem zakona, osnivanjem društava, institucija i dr. „Tome je pokretu znatno pridonijelo i nacionalno pozitivno opredijeljeno hrvatsko učiteljstvo koje je željelo da se staleški i društveno organizirano, kao rijetko do tada, svrsta u redove progresivnih i nacionalno opredijeljenih snaga Hrvatske.“ (Ogrizović, 1979, str. 11) Osim poznatih muških ličnosti u čitavom pokretu i borbi za stvaranjem promjena u hrvatskom školstvu, javljaju se i dvije žene. Jedna od njih bila je Marija Fabković, hrvatska učiteljica češkog podrijetla, a druga Marija Jambrišak koja je svojim radom doprinijela osposobljavanju i obrazovanju učiteljica i odgajateljica. (Bakić, 2020b; Ogrizović, 1979)

Mlada, ali aktivna u djelovanju rame uz rame iskusnim učiteljima i borcima za promjene u hrvatskom školstvu, Jambrišak svojim radom sve više dobiva njihove simpatije, a dio njenih ideja o poboljšanju obrazovanja žena i njihovog društvenog položaja bio je prihvaćen. Upoznavši Zapadnu Europu i uvidjevši njen napredak, Jambrišak i sama spoznaje

da Hrvatska uvelike za njom zaostaje. „Ta spoznaja budila je u nje duh otpora i snažan patriotski osjećaj i veliku želju da se hrvatski narod podigne na viši stupanj prosvjete i kulture. (Ogrizović, 1979, str. 30) Jambrišak se istaknula težnjom k usvajanju znanja, stručnom usavršavanju, prenošenju svojih iskustava na druge te je uvijek bila spremna zalagati se za istinite, pravedne i napredne stvari. (Ogrizović, 1979) Usred potrebe za reformom školstva i ona je svojim idejama željela doprinijeti napretku. No, problem u svemu bio je taj da nositelji liberalne ideje nisu odmah u vidu imali promjene koje su se ticale žena, njihovog obrazovanja i položaja. Ženu se i dalje vezalo za ulogu majke, supruge i domaćice. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Mariju Jambrišak ni taj problem nije spriječio da se zauzme za žene i njihov položaj i obrazovanje te je marljivo radila na ostvarenju svojih ciljeva. Kakvo je bilo njeno djelovanje po tom pitanju, bit će izloženo u narednim potpoglavljima i poglavljima.

2.1. Kratki uvid u obrazovne prilike žena do reforme školstva 1874. godine

Objašnjenje za potrebom reformi u školstvu daju vrlo loše obrazovne prilike koje su vladale do reforme školstva koja se dogodila tek 1874. godine. Naravno, u to ulaze i loše obrazovne prilike za žene pa od tuda i želja za poboljšanjem stanja na tom polju. Statistički podaci na kraju apsolutističkog razdoblja bilježili su vrlo mali postotak djece koji je upisan u osnovnu školu. On je iznosio samo 30%, od kojih je najviše pohađalo dvogodišnje *trivijalke*, trogodišnje *glavne* škole, a u četverogodišnje *normalke*, koje su trebale biti priprema za gimnazije, išli su samo rijetki. Većina hrvatskih obitelji bila je lošeg ekonomskog stanja pa nisu mogli priuštiti odlazak sve djece u školu, a djevojke su najčešće ostajale kod kuće. Godine 1868. uspio se dogoditi pomak te je otvorena Viša djevojačka škola, prvo u Zagrebu, a zatim i u ostalim gradovima Hrvatske. Građanske (više pučke) škole uvijek su usmjeravale svoje učenike za onu granu koja je u tom području najzastupljenija, a djevojke su u Višim djevojačkim školama uvijek bile pripremane za uloge majke i domaćice. (Ograjšek Gorenjak, 2004) To je označavalo pomak u obrazovanju žena, no i dalje ih se podučavalo na tradicionalan i konzervativan način koji se u to doba smatrao najprikkladnijim. Nešto kasnije, 1869. godine zabilježen je i poražavajući postotak nepismenih žena u Hrvatskoj koji je bio visokih 86%. Nadalje, građanske obitelji koje su si mogle priuštiti obrazovanje naišle su na problem nastavka školovanja ženske djece. Zbog nedostatka srednjih škola koje su bile stvorene isključivo za djevojke, one su bile primorane odlaziti u austrijske internate ili dobivati poduke stranih učitelja. (Ograjšek Gorenjak, 2004) U ovako kratkom pregledu može

se zaključiti kako je trebalo mnogo truda da se položaj žena u hrvatskom školstvu poboljša. Tijekom godina, provodile su se mnoge akcije kojima se to pokušalo ostvariti, a u nekima je sudjelovala upravo Marija Jambrišak.

2.2. Učiteljska udruženja i Hrvatski pedagoško-književni zbor

S obzirom na spomenutu situaciju u Europi, ali i u Hrvatskoj, učitelji su uvidjeli potrebu za različitim okupljanjima, udruživanjem i osnivanjem posebnih zajednica. U Hrvatskoj su se skupine učitelja okupljale oko dvaju posebno istaknutih ličnosti u povijesti hrvatskoga učiteljstva. S jedne strane nalazio se Franjo Klaić, hrvatski učitelj, ravnatelj i pedagoški pisac koji se svojim radom istaknuo u hrvatskom školstvu. („Klaić, Franjo“, 2021) U to doba bio je poznat zbog svojih konzervativnih stavova po pitanju odnosa crkve i škole. Klaić je 1861. napravio prijedlog nacrtu zakona za osnovne škole, a kasnije osniva i svoju zajednicu koja djeluje u klerikalnom duhu. (Franković, 1958)

S druge strane nalazio se Ivan Filipović s kojim surađuje i Marija Jambrišak. Filipović je bio hrvatski učitelj, organizator hrvatskog učiteljstva te triju učiteljskih skupština i utemeljenja Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. (Pleše i Redakcija, 1998) Jednako kao i Klaić, Filipović je napravio prijedlog nacrtu zakona za osnovne škole, ali tek 1865. godine. Filipović je pripadao naprednim učiteljima koji su promovirali suvremene europske teorije pedagogije te je bio svjestan da im jedino osnivanje organizacija može pomoći u obrani njihovih interesa. Stoga, Filipović zajedno s učiteljem i pedagogom Vjenceslavom Maříkom osniva Učiteljsku zadrugu čija su pravila bila prihvaćena na Prvoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini. („Mařík, Vjenceslav Zaboј“, 2021) Taj događaj postavio je temelj za osnivanje budućih učiteljskih društava. Iako je ta zadruga karitativnog karaktera, bila je pokazatelj da hrvatsko učiteljstvo ima volju i sposobnost udruživanja te da na taj način pristupi rješavanju problema koji se tiču nastave, ali i staleških interesa. (Franković, 1958)

Napredni učitelji nisu se slagali s dominacijom svećenstva u radu osnovnih škola niti s djelovanjem onih učitelja koji su podržavali vezu katoličke crkve i škole. Nadalje, naprednjaci su bili vođeni velikom željom za oslobođenjem učitelja i narodne škole od svih nestručnih utjecaja te su pod vodstvom Filipovića započeli novi pokret čijem su širenju pridonijeli dobro poznati hrvatski učitelji poput Skendera Fabkovića, Vjenceslava Maříka, Antuna Truhelke i drugih. Vođeni novim pokretom, učitelji posjećuju značajne skupštine poput one u Beču

1870. godine. Prisutnost na općoj njemačkoj skupštini bila je od iznimnog značaja za razvitak novoga pokreta u Hrvatskoj. Ideje, djelovanja i zaključci njemačkih učitelja, Filipoviću su poslužili za pripremanje Prve opće hrvatske učiteljske skupštine na kojoj je sudjelovala i Marija Jambrišak. Ona je blisko surađivala s Filipovićevevim društvom, no o njenim idejama, mislima i značajnosti prijedloga na toj skupštini detaljno će se govoriti kasnije. Godine 1871. održana je Prva opća učiteljska skupština, no iste godine još jedan događaj postaje značajan. Događaj o kojemu se radi jest odobrenje društva Hrvatski pedagoško-književni zbor koji je bio osnovan već godinu prije. Organizacija jednog takvog društva započela je s osnivanjem Učiteljske zadruge, a Zbor je zapravo imao istu svrhu kao i zadruga. (Franković, 1958) „Uz Ivana Filipovića kao suosnivači i prvi suradnici Zbora spominju se trinaest naprednih učitelja što iz Zagreba, što izvan Zagreba (Ljudevit Modec, Vjenceslav Marik, Skender Fabković, Marija Fabković, Stjepan Basariček, Tomislav Ivkanec, Mijat Stojanović, Janko Tomić, Josip Glaser, Sebald Cihlar, Ante Truhelka, Franjo Stepanek i Bartol Francelj).“ (Franković, 1958, str. 135) Osnivači Zbora žustro su se protivili mađarizaciji i germanizaciji hrvatskoga naroda te su se isticali kao veliki rodoljubi i učitelji okrenuti narodu i demokraciji. Njihova želja bila je da se učitelje stručno, pedagoški i društveno osposobi za rad u školi, ali da i stečenim sposobnostima doprinose kulturnom i ekonomskom napretku naroda. (Ogrizović, 1973) U to doba, pripadnici Zbora vodili su se najprogresivnijim idejama svjetske i europske pedagogije koja je bila pod utjecajem realizma i humanizma. Njihove zadaće i djelatnosti bile su brojne jednako kao i postignuti uspjesi. Što se tiče članova Zbora, oni su se dijelili na prave, dopisne, počasne, utemeljiteljne i pomagače. „Pravi i dopisni članovi biraju se na temelju svoga pedagoškog rada.“ (Franković, 1958, str. 136) Od osnutka Zbora, Marija Jambrišak s njim je blisko surađivala te je jednako njegovim članovima bila vođena željom za napretkom u hrvatskom školstvu. Vrijednim radom zaslužila je status pravoga člana ovoga Zbora 1884. godine. Sa Zborom surađuje sve do kasnih godina kada se njihov put razilazi zbog razlika u mišljenju te drugačijih očekivanja. (Ogrizović, 1979)

Osim organizacije triju općih učiteljskih skupština pripadnici Zbora istaknuli su se i borbom za novi školski zakon 1874. godine. Taj zakon bio je od posebne važnosti za hrvatsko školstvo jer je predstavljao veliki napredak u političkom i stručnom smislu. „Ovim zakonom Hrvatska prvi puta samostalno i autonomno uređuje svoje školstvo.“ (Munjiza, 2009, str. 41) Zakon je unio velike promjene među učiteljskim redovima te ih je materijalno i društveno uzdignuo. „Predvidio je produžno obrazovanje učitelja, oduzeo osnovnoj školi konfesionalni karakter i predao je iz ruku klera u stručni nadzor osobama iz redova učitelja.“ (Ogrizović,

1973, str. 17) Školski zakon bio je poražavajući za crkvu, ali i jedan od naprednih u to vrijeme u Europi. Katolička i pravoslavna crkva oštro su se protivile zakonu te su tražile da narodna škola ponovno postane konfesionalna. Katolička crkva htjela je upravljati cijelim sustavom obrazovanja i odgoja, a pravoslavna nije prihvaćala nadzor države nad školama. (Franković, 1958)

2.3. *Napredak*

Djelatnosti Zbora bile su mnoge, a jedna od njih bila je i podizanje pedagoške kulture učitelja izdavanjem raznih časopisa. Istaknuti časopisi bili su *Napredak*, *Smilje* i *Prosvjeta*, od kojih je svaki imao određenu svrhu te je bio namijenjen određenoj skupini čitatelja. Uz pokretanje *Smilja* 1873. godine, Hrvatski pedagoško-književni zbor preuzima izdavanje časopisa *Napredak* koji postaje glasilo Zbora te ga uređuju njegovi članovi. Časopis je prikupljao i objavljivao razne rasprave te je važno napomenuti da je već od 1871. godine *Napredak* sadržavao brojne priloge, a posebno važan za ovu temu jest *Vjesnik Prve opće učiteljske skupštine*. (Ogrizović, 1973) „U prvih četrnaest godina svoga izlaženja „*Napredak*“ je objavljivao članke iz različitih područja teoretske i praktične pedagogije, povijesti pedagogije i školstva; osim toga donosio je izvještaje o učiteljskim skupštinama i pokretima u Hrvatskoj i drugim zemljama.“ (Franković, 1958, str. 137) Sve objave časopisa prikazivale su napredne poglede, izjave i govore tadašnjih autora, a nisu izostali ni oni Marije Jambrišak izloženi na trima skupštinama. *Napredak* je tako 1871., 1883. i 1892. u pisanom izdanju objavio njene govore i javnosti pružio uvid u događanja, prijedloge i odluke koje su za hrvatsko školstvo u 19. stoljeću bile od povijesne važnosti.

3. DOGAĐAJI KOJE PRETHODE UČITELJSKIM SKUPŠTINAMA U HRVATSKOJ

Može se zaključiti da je hrvatsko školstvo bilo izloženo različitim utjecajima, ali i pokušajima svakojakih promjena. Bilo je očigledno da stanje u kakvom se hrvatsko školstvo nalazi zahtjeva reakcije stručnjaka koji će pridonijeti napredovanju u svim njegovim sferama. U sklopu toga razmišljalo se i o ženskom pitanju te se na različite načine žensko obrazovanje pokušavalo reformirati. Konzervativni krugovi nisu bili oduševljeni prijedlozima koji su promovirali žensko obrazovanje i bili su u strahu od raspada tradicionalnog viđenja i podjele muških i ženskih uloga u društvu. (Ograjšek Gorenjak, 2004) S druge strane, liberalna grupa učitelja zalagala se za opći napredak, ali i napredak u obrazovanju žena te su poučeni mnogim iskustvima i prisutnosti na skupštinama u zemljama koje su u tome pogledu bile ispred Hrvatske i oni organizirali različite skupštine. Na tim skupštinama mnogi učitelji iznosili su svoje stavove i prijedloge koji bi stanje u školstvu trebali promijeniti na bolje.

U tu skupinu istaknutih učitelja svrstavamo i učiteljicu Mariju Jambrišak koja je svojim skupštinskim govorima, prijedlozima i iznimnim zalaganjem za napredak ostavila veliki trag u povijesti hrvatskoga školstva. Potaknuta tadašnjim okolnostima, kolegama i vlastitim iskustvima, Jambrišak se odlučila baviti posebnim pitanjima. Naime, nakon održane XIX opće njemačke učiteljske skupštine u Beču objavljeni su njeni prikazi i rezolucije o obrazovanju žena. Upravo to potaknulo je Mariju Jambrišak da promisli o nedostacima obrazovanja i odgoja žena u Hrvatskoj. (Ogrizović, 1979)

Osim općih nedostataka u obrazovanju i odgoju ženske djece, Jambrišak je bila svjesna ostalih problema koji su bili u direktnoj vezi s već navedenim. Oni su se odnosili i na buduće učiteljice čiji odgoj i obrazovanje nisu bili odgovarajući za ono vrijeme niti za tadašnje društvene potrebe. Jambrišak se u te nedostatke i sama uvjerila tijekom vlastitog školovanja te je uvidjela da samostanske škole nisu pravo mjesto na kojemu mlade djevojke, tj. buduće učiteljice trebaju stjecati znanje za svoje buduće zanimanje i daljnji rad. Još jedan problem kojem je Marija Jambrišak posvetila pažnju bio je vezan i za položaj učiteljica. (Ogrizović, 1979)

Tijekom 1871. godine Jambrišak odlazi na učiteljsku skupštinu u Hamburg gdje iznosi obavijesti o stanju u Hrvatskoj. „Upitana o organizaciji žena, nije mogla ništa odgovoriti, jer takva organizacija u Hrvatskoj još do tada nije postojala. To je Ivanu Filipoviću dalo poticaj da joj kao zadatak poslije povratka u domovinu postavi problem

organizacije žena i ženskog odgoja.“ (Ogrizović, 1979, str. 30) Dakle, Jambrišak svoju pažnju posvećuje ženama koje, u već ionako zapostavljenoj i nedovoljno razvijenoj sferi, imaju potpuno nepovoljni položaj. Ta ideja o poboljšanju položaja žena u svijetu je već uzela zamah te je borba za poboljšanje njihovog obrazovanja, ali i uloge u društvu bila usko povezana. Iako je postojala volja da se takve ideje ostvare i u Hrvatskoj, tako nešto bilo je teško izvedivo. (Ogrizović, 1979)

U 19. stoljeću, hrvatska javnost još uvijek je bila previše konzervativna da bi većinu takvih prosvjetiteljskih ideja velikodušno prihvatila. „Ideje redefiniranja položaja žene nisu nailazile na šire simpatije još uvijek vrlo tradicionalnog i patrijarhalnog društva.“ (Ograjšek Gorenjak, 2004, str. 160) Većina ideja nije naišla na odobravanje, a „pojedinačni pokušaji, kao oni Marije Fabković, da prenesu europske tekovine ženskog pokreta u hrvatsku sredinu završili su neuspjehom i osudom čak i liberalnijih članova našega društva.“ (Ogrizović, 1973; prema Ograjšek Gorenjak, 2004, str. 160) Naime, u Europi i Americi rastao je ženski pokret te se javlja potreba za redefiniranjem njihove uloge u društvu. Žene su aktivno sudjelovale u revolucionarnim i nacionalnim kretanjima toga doba, napredovale su na poslovnom planu te su se borile za svoja politička prava i poboljšanje obrazovanja. Po tom pitanju hrvatsko društvo prilično je zaostajalo za ostatkom Europe, no javnost nije odbacila baš sve ideje već je jednoj od njih pridala važnost. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Radilo se o ideji pitanja ženskog obrazovanja, a Mariji Jambrišak tada se otvorio put kojim je vrlo promišljeno mogla koračati do cilja. Iako je situacija bila teška, a hrvatsko društvo osjetljivo i skeptično povodom takvih ideja, Jambrišak se pokazala uspješnom u ostvarenju pojedinih zamisli. Svojim predanim radom i trudom zaslužila je održati govore na raznim učiteljskim skupštinama te je u školski sustav, ali ponajprije u sustav obrazovanja žena, željela unijeti promjene.

Marija Jambrišak bila je svjesna da je njeno djelovanje ograničeno te da njen pristup k problemima treba biti nešto drugačiji. Kako je hrvatsko društvo još uvijek bilo okrenuto k tradiciji, svoje zamisli prezentirala je uz potporu vladajućih te na način koji je bio zadovoljavajući za sve. (Ograjšek Gorenjak, 2004) „Ovakav pristup zahtijevao je umjerenost prilikom definicije ciljeva i tradicionalnost prilikom njihove argumentacije.“ (Ograjšek Gorenjak, 2004, str. 161) U nadolazećim poglavljima bit će izložene najvažnije izjave, zamisli i ideje Marije Jambrišak na trima skupštinama po kojima se osobito istaknula. Na tim skupštinama osvrnut će se na položaj žena te njihovo obrazovanje. Nakon iznesenih činjenica te njihove analize bit će obrazloženo jesu li one na bilo koji način povezane ili slične, koji je

stupanj njihove važnosti u hrvatskoj povijesti i jesu li ostvarene i inkorporirane u hrvatsko školstvo.

4. SKUPŠTINA 1871. GODINE

Godine 1871. sa svojim radom započela je Prva opća hrvatska učiteljska skupština. Prva opća sjednica hrvatske učiteljske skupštine održala se 23. kolovoza u zgradi kazališta na Gornjem gradu. Ova skupština opisivala se kao poseban skup koji do toga dana nisu pamtili stanovnici Zagreba, ali niti Hrvatska. Na njoj su prisustvovala tisuće hrvatskih učitelja, ali i pučkih učiteljica koji su pristizali iz različitih mjesta trojedne kraljevine te slavenskih i ostalih zemalja. Izvjestitelj Središnjeg odbora, Skender Fabković na samome početku s mnogo hvale, oduševljenja i vjere u uspjeh govorio je o skupštini. On je istaknuo kako je želja sazivača skupštine bila ta da se na njoj skupi što više učitelja koji bi mogli odlučiti o budućnosti pučke škole i prosvjete. Na putu do cilja potrebno je i zajedništvo, čiju važnost posebno naglašava. (Ogrizović, 1973) Garanciju za uspjeh skupštine vidio je u „jednodušnosti hrvatskog učiteljstva da se založi za borbu za slobodnu narodnu školu i prosvjetu.“ (Ogrizović, 1973, str. 37)

Sazivači skupštine u tako ozbiljnu borbu odlučili su pozvati i kolege iz Bačke i Banata, Srbije i Crne Gore, Dalmacije, Slovenije, Kranjske, Štajerske, Češke, Moravske, Švicarske, Njemačke, Austrije, Francuske i Rusije. Svi oni bili su dočekani i pozdravljeni s mnogo topline i poštovanja. Već iz Fabkovićevog govora može se zaključiti kakva je atmosfera vladala na toj skupštini. Među sudionicima skupštine ispreplitali su se različiti pozitivni osjećaji poput ponosa, sreće, hrabrosti ili strasti kojima su se spremali za nadolazeći rad. Predsjednik ove skupštine bio je Ivan Filipović te je, uz Fabkovića, i on svojim govorom dao do znanja kako su se mnogi protivili skupštini, no moć ideja ipak je bila jača. Te ideje prvenstveno su u interesu hrvatskoga naroda, a slobodna pučka škola za koju se bore, narod će dovesti do slobodnog duha i slobodoumnog napretka. Sve to vodi i do duhovnog zajedništva s učiteljima drugih naroda, a neke zemlje svoju podršku iskazivale su čak i kroz brzojave. Takve simpatije inozemnih učitelja i drugih naroda za njih su bile afirmacija da koračaju dobrim putem te se sudionike poticalo da budu odgovorni i razboriti u svojem radu. (Ogrizović, 1973)

Kada je riječ o programu skupštine, na samome početku učitelji su na poziv pripremnog odbora prijavili više od 80 tema za raspravu. Središnji odbor trebao je odabrati teme koje su u tome trenutku za školu bile najvažnije te je konačnom odlukom izbor pao na 12 tema o kojima se u skupštini trebalo vijećati. Prva tema o kojoj se na Prvoj općoj sjednici govorilo bila je o odnosu škole i društva, a o njoj je svoje izlaganje držao hrvatski učitelj i

jedan od osnivača Hrvatskog pedagoško-književnog zbora Ljudevit Modec. („Modec, Ljudevit“, 2021) Osim toga, razmatrala su se pitanja o zadacima osnovne škole, pitanja o dužnostima i pravima hrvatskih učitelja te mnoga druga. Među mnogobrojnim muškarcima koji su izlagali na skupštini našle su se i žene. (Ogrizović, 1973)

Marija Fabković i Marija Jambrišak bile su jedine učiteljice koje su dobile mogućnost istupanja pred skupštinom i održavanja govora kojima su se osvrnule na određene teme. I muška strana, ali i ženska imala je svoje prijedloge koje su izložili pred skupštinom te argumente kojima bi potkrijepili to što iznose. Isto tako i Marija Jambrišak čvrsto stoji iza svakog svojeg prijedloga i mišljenja te je odlučna u svojoj namjeri da unese promjene u hrvatski školski sustav. Na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini došlo je vrijeme za 25. točku poslovnog reda te su se tada razmatrala pitanja odgoja ženske omladine i ženskog ručnog rada, a izvjestiteljica je bila upravo ona. (Ogrizović, 1973) Rezolucije koje je trebala pročitati na skupštini već je ranije iznijela Filipoviću, s kojim je inače i surađivala, a on joj je dao ohrabrujući poticaj da ih pročita na skupštini. (Simić, 1979) O tome je i sama Jambrišak pisala: „Kako vidim, vi ste mlada, poletna, a učiteljica zanosna, samo smjelo naprijed. Mi ćemo još mnogo zajedno raditi. Na skupštini bez straha predložite spomenute rezolucije.“ (Jambrišak, 1924, str. 38; prema Simić, 1979)

4.1. Izlaganje Marije Jambrišak na skupštini 1871. godine

Mariji Jambrišak, učiteljici iz Krapine, bile su nepune 24 godine kada je 25. kolovoza 1871. godine hrabro stupila na govornicu Prve opće hrvatske učiteljske skupštine te se u to vrijeme kao jedna od rijetkih žena takve profesije posebno istaknula svojim govorom. Početak toga govora posebno je opisala i jedna od njenih učenica i suradnica, hrvatska učiteljica Jagoda Truhelka, ovim riječima: „Razumjećemo onu grmljavinu pljeska i uzvikivanja „Živjela!“, koja je nekoliko časaka potresla starom dvoranom, da pozdravi prvu ženu, junačku pobornicu i predstavnicu žena u Hrvatskoj.“ (Truhelka, 1927, str. 21) Jambrišak se toga dana smatrala sretnicom jer joj je dana čast da skupštinu izvijesti o radu hrvatskih učiteljica te se prije toga svim prisutnima željela obratiti na sebi svojstven način. (Jambrišak, 1871)

Jambrišak je već tada svima dala do znanja da njeno izlaganje pred skupštinom neće biti pompozno, slatkorječivo ili poetsko jer takvi govori često znaju biti preuveličani, a za sobom najčešće ne ostavljaju nikakav važni trag. „Slavna skupštino! Neću da vas zabavljam

sjajnim, cviećem krasnoriečja izkićenim govorom, poezijom i romantikom, koja kao sjajni meteor onaj čas, kada na visokom nebu plane – i nestane, neostavljajuć za sobom nikakove sliedi...“ (Jambrišak, 1871, str. 122) Ona će to učiniti vrlo staloženo, vođena čistim domoljubljem i svojim srcem te kaže: ...neću da se popnem do nebeskih dvorova, već ću ostati na sigurnom temelju – majci zemlji, te jednostavnimi, iz dna domoljubna srca proiztičućimi riečmi iztaknuti pred ovu slavnu skupštinu ono, što mi na srcu leži.“ (Jambrišak, 1871, str. 122) Samim uvodnim obraćanjem Jambrišak ostavlja dojam osobe i učiteljice koja nije sklona pričanju ispraznih priča ili gledanju vlastite koristi već se u njoj vide istinska i iskrena želja i volja da svojem narodu otvori vrata koje vode k boljoj budućnosti. I doista, njenim daljnjim obraćanjem skupštini ona ističe kako tu bolju budućnost narodu želi pružati preustrojem narodnoga školstva sukladno mogućnostima toga vremena. „Narodna učiona je njegovateljica i promicateljka pučke prosvjete, a pučka prosvjeta jest mjerilo moći i snage, te pouzdan temelj ćudorednosti, blagostanja i sreće naroda.“ (Jambrišak, 1871, str. 122) Upravo tom izjavom ona naglašava koliko velik utjecaj na hrvatski narod imaju poučavanje u školama te čitava prosvjeta i zašto je bitno posvetiti se razvoju baš toga područja. (Jambrišak, 1871)

O promjenama koje želi da se uvedu govori na indirektan način gdje u sve uključuje ličnost majke i njenu ulogu. Marija Jambrišak pomno je sagledala situaciju toga doba te sukladno tome tražila najbolji način kako prezentirati svoje zamisli i ideje. Naime, ona u prvi plan stavlja majku te podsjeća prisutne: „nesmije se zaboraviti ni na onaj faktor, od kojega zavisi sreća i nesreća naroda – a to je – majka.“ (Jambrišak, 1871, str. 123) Naglašava važnost majke jer je ona ta koja odgaja buduće naraštaje i priprema ih za život. „Majka je mati naroda, koja uzgaja njegovo pokolenje.“ (Jambrišak, 1871, str. 123) Majka svoju djecu mora ispravno odgojiti, oni trebaju postati ponos roditelja i domovine, no tako nešto nije nimalo lagana zadaća. Majke za takav odgoj djece trebaju biti adekvatno pripremljene i poučene. Jambrišak stoga pažnju usmjerava k mladim djevojkama koje se za to treba pripremiti te navodi kako veliku ulogu u njihovoj pripremi i odgoju ima djevojačka narodna učiona na čelu s učiteljicama koje su za to već unaprijed osposobljene u učiteljskim školama. U toj prilici kaže: „Ako želimo temeljito poboljšanje uzgoja i po tom bolji naraštaj budući, to moramo započeti kod ženskoga spola.“ (Jambrišak, 1871, str. 123) Sve to bila je uvertira u problem o kojem se odlučilo govoriti na skupštini. (Jambrišak, 1871)

Ranije je spomenuto kako se napredni učitelji, među kojima je i Marija Jambrišak, nisu slagali s poučavanjem klera u školstvu te su željeli da se poslovi prepuste isključivo učiteljima. „Nije meni namjera napadati ovdje na milosrdne sestre, jer mi to i ne dopušta

njeka zahvalnost; ali ipak nemogu šuteć miomić sve nestašice toga zavoda.“ (Jambrišak, 1871, str. 123) Jambrišak je tijekom svojega života bila u bliskom odnosu sa sestrama milosrdnicama s obzirom da je dio školovanja provela u njihovom samostanu. Sestra Hildegarda i sestra Anđela u njenom srcu imaju posebno mjesto te su joj bile uzor u stručnom radu i humanom odnosu prema učenicima. (Ogrizović, 1979) Iako je prema sestrama milosrdnicama osjećala zahvalnost, nije mogla ne osvrnuti se na njihov posao podučavanja budućih učiteljica. Nije željela komentirati njihove sposobnosti u obavljanju posla učiteljica sa znanstvenog gledišta, no smatrala je da njihov način podučavanja ima brojne nedostatke. Ukoliko svoje učenice i osposobe za rad sa znanstvenog gledišta, to nije dovoljno za njihovo obavljanje svih onih uloga koje su ranije spomenute u tekstu. Tvrdi kako sestre milosrdnice ne osposobljavaju učenice za budući posao učiteljica na način kakav „želi dom u uzkom savezu sa školom, društvo čovječansko i dobro domovine, a to s toga, što im manjka svjetsko iskustvo, što nekim načinom mrze sviet.“ (Jambrišak, 1871, str. 123) Jambrišak je bila stava da se buduće učiteljice treba upoznati sa svijetom, ali i raznim obiteljskim okolnostima koje su značajne i za odgoj. Tako bi bile spremne suočiti se sa svim problemima, ali i snaći se u različitim situacijama u kojima bi se našle tijekom svojega posla. Suprotno tome razmišljanju, milosrdne sestre otuđuju ih od svijeta, svjetskog života te poseban naglasak ne stavljaju na domoljublje. Sve to potrebno je budućim učiteljicama kako bi na adekvatan način mogle odgajati daljnje naraštaje. Važno je da im se ne oduzima njihova sloboda te da ih se na spomenuti način ne ograničava. Iako je Jambrišak svjesna da zbog očiglednih razloga ni sadašnje učiteljice možda nisu osposobljene za rad na pravi način, ipak su se uspjele izboriti s brojnim nedaćama koje su se pred njima našle. (Jambrišak, 1871)

No, kako to ne bi bio slučaj i s budućim učiteljicama, potiče na promjenu te skupštini predlaže najvažniju rezoluciju zbora hrvatskih učiteljica. Njome se zahtijeva ustroj posebnog hrvatskog državnog djevojačkog učiteljišta koji se treba sastojati od četiri tečaja. „Ovo je, gospodo, što od vas zahtieva sveto zvanje i ljubav pram domovini i narodu, koje vam podvikuje poput vapijućega u pustinji: dajte nam dobre domoljubne majke i supruge pa ćete usrećiti domovinu, a tada će vas zahvalno potomstvo blagosivljati.“ (Jambrišak, 1871, str. 124) Nadalje, Jambrišak je iznijela iduće rezolucije, opširnim opisom svih odluka, zahtijeva i promjena koje je zbor hrvatskih učiteljica ocijenio bitnim za hrvatsko školstvo. Sadržaj se tiče ručnog rada koji se trebao provoditi u djevojačkim narodnim školama u selima i gradovima te ženskim učiteljištima. Jambrišakova tako iznosi 7 točaka od kojih prva ističe važnost i svrhu ručnoga rada. Ona glasi: „I. Ručni posao ima uzgojnu svrhu, te je od potrebita zamašaja po

obrazovanost žene, a od velike koristi za buduću gospodaricu, stoga se ima uvaživ važnost njegovu predavati pedagojskim načinom.“ (Jambrišak, 1871, str. 124-125) U preostalim 6 točaka stoje naputci o načinu predavanja ručnog posla, komentarima učiteljice tijekom njegova obavljanja, redoslijedu obuke i obavljanja određenih radnji prema nastavnim godinama i ovisno o tome je li škola građanska, metodici te broju nastavnih sati, itd. Osim toga, Jambrišak navodi kako bi se u mješovitim seoskim školama svakako trebale zaposliti posebno pedagoški osposobljene učiteljice. (Jambrišak, 1871) Isto tako žele da se učionice obogate odgovarajućim sredstvima i pomagalima za rad, ali i da svaka posjeduje potvrđene osnove za ručni posao „pa neka je u učionici u okviru, da se učiteljka u slučaju napadanja roditelja, zakonom obraniti može.“ (Jambrišak, 1871, str. 127)

Nakon navedenih rezolucija, uslijedile su još neke koje su donijete na posebnim sjednicama hrvatskih učiteljica. Prvom točkom zahtijevala su se jednaka prava i plaća učitelja i učiteljica. Jambrišak se zajedno sa svojim kolegicama učiteljicama borila za ravnopravnost žena u učiteljskoj profesiji. U tome zahtjevu vidi se jasan stav i napredno razmišljanje kojim su status žena i na području školstva željele podići na jedan viši nivo. Naime, situacija u hrvatskom školstvu nije išla na ruku učiteljicama. U to vrijeme, njihove plaće bile su manje od plaće učitelja, a uvjeti napredovanja znatno lošiji. (Ogrizović, 1973) Drugom i trećom točkom također se htjelo dati do znanja kakav položaj učiteljice trebaju imati unutar školskog sustava. Zahtijevalo se da učiteljice imaju prednost pred sestrama milosrdnicama kao što je već bilo spomenuto i ranije te se djelatnost učiteljica željela proširiti i na druge, literarne predmete. (Jambrišak, 1871) Problem koji je bio aktualan jest nedovoljno obrazovanje učiteljica koje je uz to bilo previše opterećeno religijom te školovanjem i osposobljavanjem u samostanskoj preparandiji. (Ogrizović, 1973) Taj problem odnosio se i na već postojeće učiteljice čije se obrazovanje temeljilo na tome, ali i na buduće učiteljice čije se školovanje htjelo unaprijediti. Unatoč svijesti o nedostatnom znanstvenom obrazovanju učiteljica za podučavanje učenika u višim razredima, Jambrišak i ostale hrvatske učiteljice su i za taj problem pronašle i ponudile prilično dobro rješenje. Takvu stvar nisu željele prepustiti slučaju te su predložile da se učiteljice pomoću dodijeljene stipendije stručno usavršavaju na stranim učilištima. (Ogrizović, 1979) Na taj način one bi uistinu bile spremne preuzeti svaku od uloga kojima im se htio omogućiti bolji položaj s većim opusom posla, koji bi u krajnjem slučaju od najveće koristi bio generacijama učenika koje bi podučavale.

Sve iznesene rezolucije skupština je odlučila prihvatiti, što je značilo da je idejama Marije Jambrišak i zbora hrvatskih učiteljica bio otvoren put. O prihvaćanju rezolucija govori

i sama Jambriškova: „Čekam nestrpljivo dok me predsjednik ne pozove na izvješćivanje. Govorim, a skupština mi povlađuje. Resolucije jednoglasno prihvaćene. Svaka čast hrvatskom pučkom učiteljstvu!“ (Jambrišak, 1924; prema Ogrizović, 1979, str. 74) Prihvaćanje tih ideja i zahtjeva bilo je od iznimnog značaja i važnosti, prvenstveno za žensku populaciju koja obavlja učiteljski posao, koja će ga tek obavljati, ali i ostalu omladinu koja biva ili koja će biti podučavana. (Ogrizović, 1979)

5. DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK NAKON SKUPŠTINE 1871. SVE DO 1883. GODINE

Nastup Marije Jambrišak na tako važnoj skupštini 1871. godine nije ostavio ravnodušnim nikoga. Brojne važne ličnosti zainteresirale su se za njen lik i djelo, ali i dale brojne komentare na ono što su čule ili vidjele. Hrvatska spisateljica i odgojiteljica Dragojla Jarnević, Marijin nastup spomenula je u svojem *Dnevniku*, opisujući ga senzacionalnim, no poprilično arogantnim. (Jarnević, 1871; prema Meghan, 1996, str. 89) Marija Fabković navodno je nastup Marije Jambrišak okarakterizirala kao najžešći napad na hrvatsko svećenstvo koji je bio izrečen na skupštini, unatoč naumu o provođenju sekularizacije školskog sustava u Hrvatskoj. (Ogrizović, 1979) S druge strane, Filipović i dr. Dittes bili su među prvima koji su Jambrišak čestitali na iznimnom uspjehu, a toga dana otvorio joj se i novi put koji je vodio k njenom napretku. Naime, dobila je ponudu za pohađanjem Bečkog pedagogija koju je rado prihvatila, no do čije je realizacije došlo nešto kasnije, nakon prvog, neuspješnog pokušaja potražnje stipendije. (Truhelka, 1927) Jambrišak je iz godine u godinu marljivo radila te se na različite načine trudila ostvariti svoje naume koji bi posebno pridonijeli ženskoj omladini, za čiji se položaj i napredovanje silno borila. Tako se 1872. ponovno usprotivila milosrdnim sestrama s obzirom da je smatrala da religija sputava mladež u ispravnoj spoznaji znanosti. (Ogrizović, 1979)

Te godine u časopisu *Slovanský pedagog* objavila je i svoj članak. Časopis *Slovanský pedagog* počeo je izlaziti 1872. godine od kojih su osnivači i suradnici od Hrvata bili Stjepan Buzolić, Bartol Francelj, S. Cihlar, Ivan Filipović, Marija Jambrišak, Mijat Stojanović, Petar Tomić i Vjencelav Mařík za koje Franković kaže da su u to vrijeme bili „najnapredniji učitelji u Hrvatskoj.“ (Franković, 1958, str. 134) Urednik tog časopisa napomenuo je i njegove zadaće. Od brojnih navedenih naznačit će se jedna od izrečenih koja glasi: „Osnujmo između sebe pedagošku zajednicu, koja će se brinuti, da se u svim školskim stvarima među sobom pomažemo, pa da od naše omladine odgojimo generaciju, punu ljubavi za ostale sinove majke Slave.“ (Franković, 1958, str. 134-135) Između ostalog, Franković (1958) navodi i članke koje je te godina izdala Jambrišak, od kojih je jedan naziva *Slovo k slovanskym učitelkam*, a drugi *O važnosti uzgoja ženske omladine* u kojem ponavlja neke od svojih glavnih zamisli o važnosti majke i njenog odgoja djece koja trebaju postati junaci naroda. Ističe kako je majka koja pruža dobar odgoj svojim potomcima od iznimne važnosti za budućnost čitave nacije. (Jambrišak, 1872; prema Meghan, 1996, str. 92) Ovakve ideje i

zamisli Jambrišak nastoji upotrijebiti u više svrhe. Važno je napomenuti da su većina njenih nastupa, izlaganja, članaka te ostalih aktivnosti uvijek imali određenu poveznicu. Poveznica je bila želja za poboljšanjem obrazovanja ženske mladeži koju je inkorporirala u svoje društveno, političko i prosvjetno djelovanje, iz toga izdvojivši i njene skupštinske govore.

Nadalje, 1873. također iznosi brojne zahtjeve poput poboljšanja učiteljskih plaća, produženja učiteljske škole, otvaranja državne ženske učiteljske škole te brige za cjelokupno polje prosvjete. Iste godine, 26. svibnja na skupštini Hrvatskog pedagoško-književnog zbora iznosi svoje prijedloge povodom rasprave o osnovama za *Čitanku* i *Početicu*. Naime, te godine Zboru je od strane vojnog zapovjedništva i Hrvatske zemaljske vlade bilo naloženo da izrade nove školske knjige s jasnim uputama za njihovo sastavljanje. (Franković, 1958) Jambrišak je smatrala da u plan izrade čitanki treba ući barem jedna za četvrti razred djevojačkih škola čija bi svrha bila ženski odgoj. (Ogrizović, 1979, str. 75 i 89) Osim toga, u *Napretku* je iznijela svoje mišljenje o pojedinim predmetima „...koji poput vapijućega u pustinji kliču za preinakami sadanjega našeg školskog sustava.“ (Jambrišak, 1873, str. 281) Jambrišak je govorila o povijesti u pučkoj školi, točnije sadržaju koji bi se trebao nalaziti u novim čitankama te načinu na koji bi se predmet trebao predavati učenicima. Ukratko rečeno, Jambrišak iznosi svoje stavove o promjenama koje je nužno unijeti u čitanke te kaže: „Posviest nesmiye biti osnovana na religijoznom ili političkom stanovištu, svaka bo znanost prestaje biti znanošću, ako se ma na kakovom jednostranom osnovu gradi, a to valja i za poviest.“ (Jambrišak, 1873, str. 282) Uz to, ona predlaže različite načine predavanja povijesti koje dijeli na tri točke. Smatra da se u najnižim razredima podučavanje treba zasnivati na stvarima koje su najbliže učeniku, tj. učenici bi na temelju poznatih pojmova trebali nadograđivati znanje te ih spominjati u nekom drugom povijesnom kontekstu i uspoređivati ih sa stanjem u njihovoj sadašnjosti. Jambrišakova naglašava kako za dobrobit učenika i njihovo povijesno znanje i učitelj mora biti osposobljen za rad onako kako to priliči. Mišljenja je da se domaćoj povijesti u čitankama ne pridaje dovoljno značaja, a svaka promjena značit će napredak za obje strane – učenike i učitelje. (Jambrišak, 1873)

Po svemu sudeći, 1873. godina za Jambrišakovu je zasigurno djelovala ispunjeno s obzirom da je uz već spomenute aktivnosti i djelovanja bila dio družine koja je sudjelovala na učiteljskoj skupštini u Hamburgu, rame uz rame Ivanu Filipoviću, Stjepanu Basaričeku i drugima te je tamošnje prisutne izvijestila o školskim prilikama u Hrvatskoj. (Ogrizović, 1973) Kratkim kronološkim pregledom može se utvrditi kako 1874. godine Jambrišak ne sudjeluje na Drugoj općoj učiteljskoj skupštini, no šalje podršku prisutnima riječima: „Živili

borioci narodnih svetinja na polju prosvjete! Urodio podhvat, uzprkos rovarenju neprijatelja, žuđenim plodom!“ (Ogrizović, 1979, str. 89) U međuvremenu, 1875. dobiva stalni posao učiteljice u višoj djevojačkoj školi te na toj poziciji ostaje više od deset godina. Tri godine nakon u Osijeku se održala Treća opća hrvatska učiteljska skupština na kojoj je Jambrišak ponovno aktivno sudjelovala. (Ogrizović, 1979)

5.1. Promjene koje su postignute zakonom iz 1874. godine

Bilo je jasno da su u hrvatskom školstvu vladale dvije struje te da su sukobi katoličke crkve i liberala bili u jeku. I sama Jambrišak je, kao što je već spomenuto, bila protivnica miješanja crkve u školovanje učiteljica, a novim zakonom ipak je došlo do promjene. Nakon monopola koji je crkva imala nad preparandijom, 1875. godine događa se preokret. Te godine osnovana je Zemaljska ženska preparandija, a crkva je ušla u veliki sukob s tom ustanovom s obzirom da se žestoko borila za utjecaj nad podučavanjem učiteljica. Naime, nakon što je izgubila veći dio nadležnosti nad pučkim školama ovo joj je bio jedini način da održi svoj utjecaj nad mladima. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Međutim, Zemaljska ženska preparandija ipak biva ukinuta 1884. godine, a crkva ponovno vraća svoj utjecaj te njena preparandija postaje jedina namijenjena ženama u Hrvatskoj. Osim ove promjene za koju se Jambrišak zalagala, novim zakonom nastupila je još jedna. Naime, učiteljice su napokon bile izjednačene s učiteljima u svim pristojbama. (Franković, 1958)

6. SKUPŠTINA 1883. GODINE

Nakon više od jednog desetljeća marljivoga rada, kontinuirane borbe te ostvarivanja ciljeva, Marija Jambrišak ponovno se istaknula svojim govorom na jednoj od brojnih skupština kojima je prisustvovala. Ovoga puta Jambrišak je sudjelovala na učiteljskoj skupštini grada Zagreba održanoj 1883. godine, a njena rasprava zabilježena je u *Napretku* pod nazivom *Viša školska naobrazba koristna je ženi u svakoj prilici života*. Ideje koje je iznijela na toj skupštini dat će uvid u sve ono za što se zalagala te pokušavala realizirati prodirući u svijest onih koji su te ideje trebali poslušati, odobriti i oživjeti. Njena zadaća ovoga puta bila je da se osvrne na višu naobrazbu žena. (Jambrišak, 1883)

Naime, među velikim brojem drugih pitanja o kojima se raspravljalo u to vrijeme, našlo se i žensko pitanje. Važnost ženskog pitanja naglašava i sama Jambrišak ovim riječima: „Žensko je pitanje od tolike zamašnosti, da se ni pomisliti ne da, da bi ga pojedinac u stanju bio svestrano riješiti; do nas sviiju ukupno biti će, da ga, doprinesav svaki svoju, riješimo prama našim okolnostim što bolje i potpunije. U to ime pomoz bog!“ (Jambrišak, 1883, str. 501) Jambrišak se na samom početku ponovno osvrće na ženu i njenu ulogu. Veoma jasno iznosi stavove o obrazovanju žena te težini koju to nosi u razvoju čovječanstva i povijesti jednoga naroda. Vrlo slikovito ostatku skupštine pokušava dočarati svoje misli kojima ženu želi prikazati na jedan poseban način. Mjesto na koje Jambrišak pokušava postaviti ženu daje joj određenu moć u očima drugih. „U ruku žene ležaše često sudbina naroda, ovisna od tihanog šapta i jedne njezinih rieči. Nije samo puka rieč, kad se veli, da se po štovanju i naobrazbi, koju žene u kojem narodu uživaju, i njegova kultura mjeri.“ (Jambrišak, 1883, str. 501) Takve riječi brojne slušatelje zasigurno ne mogu ostaviti imunima, osobito kada je u tom kontekstu spomenuto poštovanje, ali i nepoštovanje žena tijekom povijesti. Ona se osvrće na težak položaj i zlostavljanje žena u povijesti, ali i njihovo uzdizanje koje je omogućila civilizirana Europa. Jambrišak kaže kako žene jesu slobodnije naspram onih tamnih vremena u kojima su bile ništa drugo nego robinje svojih muževa, no i dalje njihov društveni položaj nije onakav kakav bi trebao biti s obzirom da duh, tradicija i zakoni u to vrijeme tako nešto nisu omogućavali. (Jambrišak, 1883) „Samovolja mužkaraca zapivieda njimi već stoljeća, kao da u žene nema duše, sviesti i moralne slobode.“ (Jambrišak, 1883, str. 502)

Ona također iznosi činjenice o tome kako su žene nerijetko prikazane na način da ih se hvali, da im se divi te da se o njima pišu pjesme, no čitavo vrijeme oduzima joj se pravo za umnim napretkom, stjecanjem znanja i ostvarenjem njenih želja. Prema Jambrišak, žene su

sposobna bića koja posjeduju snažnu volju i želju za obrazovanjem te kod njih postoji i namjera da se stečenim znanjem posluže i doprinesu svojem obiteljskom životu. (Jambrišak, 1883) Sve želje ženama se onemogućavaju, što Jambrišak smatra veoma nepravednim pa stoga navodi: „Ništa pako nije tako opasno kao udešena sposobnost, nezasićljiv glad za znanjem. I u njoj klije želja za naukom, nu ona mora baš taj najplemenitiji plam svoje duše gasiti.“ (Jambrišak, 1883, str. 502) Ona tvrdi da se ženama treba omogućiti da se usavršavaju, napreduju, upotrijebe sve što im je dano od Boga te poručuje: „Ne bojte se podpuno naobražene žene; ona neće nikada zametnuti svoje čudi i oteti se svome ženstvu; jer što bi bila najsavršenija žena, a da ne ostane žena?“ (Jambrišak, 1883, str. 502)

Iz njenih govora jasno je vidljivo kako ne želi da se žene stavlja na margine društva te ih malim koracima pokušava postaviti na mjesto ravnopravno muškarcima, koliko je to moguće s obzirom na općedruštveno stanje i svijest u Hrvatskoj u to doba. Jambrišak prisutne na skupštini pokušava uvjeriti kako će obitelji moći biti spokojne ukoliko svoje kćeri obogate znanjem i pripreme ih za život u kojem će napokon moći biti samostalne jer naposljetku, znanje uistinu jest moć koju će tada posjedovati. Tako nešto nije previše odgovaralo pojedinim muškarcima pa su se protivili ženskom obrazovanju i samostalnosti, objašnjavajući kako će ih to odvratiti od njihovih primarnih uloga majki, domaćica i supruge, no Jambrišak je i za to imala spreman odgovor. Referirala se na njemačku književnicu i feministkinju Fanny Lewald te je njene riječi iskoristila kao protuargument kojim je dala do znanja kako će žena itekako biti vrijedan član obitelji ako će se, kao što to čini i muškarac, i sama truditi steći znanje i razumjeti teret koji on podnosi. (Britannica, 2021a) Također se referirala i na njeno pitanje kojim ponovno pokušava izjednačiti muškarce i žene. Ako muškarci mogu podnijeti biti visoko obrazovani te obavljati razne službe, a ujedno biti dobri očevi, sinovi ili muževi, zašto bi to bilo nemoguće i ženama? Osim toga, Jambrišak se referirala i na Rousseaua, Katarinu Frankopan te druge poznate ličnosti koje su naglašavale potporu koju žene pružaju svojim partnerima. Upravo time ona je htjela dati do znanja kako je ženina potpora značajna, a obrazlaže i na koji način. Citirajući Rousseauovo djelo *Emil ili O odgoju*, kaže: „Sav uzgoj žena ima se protezati i na muškarce. Njim ugoditi, njim koristiti, steći njihovu ljubav i štovanje, u mladosti ih uzgajati, a u starosti ih njegovati, svjetovati, tješiti, život im sladi – to su dužnosti ženama u svako doba, a tomu ih valja i priučavati.“ (Jambrišak, 1883, str. 503) Isto tako kaže: „Naobražen muž, veli Steineke, neće u svojoj supruzi tražiti samo gazdaricu i majku za svoju djecu, već i drugaricu života, koja s njim osjeća, u njegovih ga nastojanjih podupire i svakdanji mu život proljepšava.“ (Jambrišak, 1883, str. 503) Ove misli Jambrišak

je upotrijebila da objasni kako obrazovani muškarac uz sebe treba imati i obrazovanu ženu koja bi ga istinski mogla razumjeti i poduprijeti njegove zamisli. Uz to navodi kako postoje dokazi koji kažu da se vrlo često zbog nedostatka ženinog obrazovanja i sam muškarac zapašta na tome polju te postaje lošiji. S druge strane, postoje slučajevi gdje se manje obrazovani muškarci uzdižu kraj obrazovanih žena, zatim slučajevi gdje žene neposredno pomažu muškarcima u njihovom poslu ili stoje rame uz rame, u sreći i nesreći svojem bratu i suprugu. Svim tim primjerima koje Jambrišak navodi, ona želi potaknuti muškarce da krenu razmišljati u drugom pravcu, da ženu krenu gledati na drugačiji način kada je riječ o partnerstvu u kojem je potrebno imati adekvatno obrazovanu podršku koja ih razumije i koja bi njihov život upotpunila svojim znanjem. Jednaku pažnju posvećuje i ulozi žene kao majke koja veliki utjecaj ima i na odgoj djece, a samim time i na odgoj naroda. Jambrišak u tome citira njemačkog filozofa, psihologa i pedagoga Herbarta. („Herbart, Johann Friedrich“, 2021) „Dobra majka vriedi stotinu učitelja.“ (Jambrišak, 1883, str. 504) Prema Mariji Jambrišak, dobar odgoj proizlazi od majke, zato ju i smatra učiteljicom, a dom učionicom gdje svoju djecu podučava i odgaja za daljnji život. Upravo iz toga razloga i majka treba biti obrazovana, a svoje znanje na različite načine prenijet će i njima te će biti sposobna nadgledati i njihov razvoj tijekom školovanja. (Jambrišak, 1883)

Nadalje, Marija Jambrišak u svoje izlaganje o važnosti ženskog obrazovanja uključuje i moral koji je izravno povezan s ponašanjem i odnosima u društvu. Za Jambrišak, viša školska naobrazba služi podizanju morala, a onima kojima obrazovanje nedostaje mogu završiti na krivom putu kao što se dogodilo brojnim ženama diljem Europe za koje navodi i primjere. U svojem skupštinskom govoru kaže kako će žene višom naobrazbom dobiti priliku da steknu znanje i iskustvo koje će im uvelike koristiti da se odupru raznim neprijateljima, iskušenjima i lošim stvarima koje se mogu naći u njihovom životu. Djevojke će postati samostalnije i opreznije te će se u svojem izboru voditi srcem, a ne koristoljubljem i pohlepom što je bio slučaj s njihovim majkama koje možda nisu imale priliku biti razborite i obrazovane. Njihov obiteljski život tako će postati moralniji. Osvrnula se i na aspekt nemoralnosti koji se odnosio na ljudsku lijenost, a koja je ženskim neznanjem i manjkom obrazovanja vrlo lako mogla prevladati u njihovom životu. Jambrišak se u ovome aspektu držala riječi francuskog pisca i teologa Fénelona koji kaže kako je neznanje dovelo djevojke do dosađivanja, a neobrazovanost i besposlenost potiču ih na lutanje misli i maštanja koja vode u pogrešnom smjeru. („Fénelon, François de Salignac de la Mothe“, 2021) Ona sama izjavljuje: „Neznanje, glupost žena vrelo je nemoralnosti.“ (Jambrišak, 1883, str. 507) Svoje

tvrdnje potkrjepljuje statistikama iz europskih zemalja poput Francuske, Italije i Španjolske koje pokazuju poražavajući postotak i broj djevojaka koje se obrazuju te ih izravno povezuje s nemoralom koji tamo vlada. Ona je i u povijesti našla primjere nemorala povezanog s modom koja je žene odvušla u ponore i na čijim se licima, koja su brinula samo o izgledu, vidjela plitkost uma. Zato Jambrišak tvrdi da obrazovane žene neće pokleknuti pred takvim iskušenjima već će učenjem svoje djelovanje usmjeriti na ozbiljan rad. Žena će tada biti obrazovana, bogata, jednostavna i čedna, a svatko tko podupire moral, sreću, napredak i blagostanje naroda, poduprijet će i žensko obrazovanje. Imala je još jednu poruku za sve one protivnike te im je poručila kako je briga za odgoj žena zapravo briga za čitav narod, da temelj društva čine upravo žene koje postavljaju taj kamen temeljac za njegovu izgradnju te da je obrazovati ženu jednako nužno kao i obrazovati muškarca, tj. ženinog muža. (Jambrišak, 1883)

Iz dijela opisane skupštinske rasprave Marije Jambrišak vidljivo je da je sve ono o čemu je govorila bio uvod u razgovor o mjestima ženskog obrazovanja i sadržaju koji bi se trebao koristiti za podučavanje žena. Zнала je da za tako važnu stvar treba imati prilično dobre argumente kojima bi mogla opravdati sve one zahtjeve koje predlaže skupštini. Održani govor uistinu je djelovao kao dobro pripremljen te prožet logičnim zaključcima, primjerima, obrazloženjima koji govore u korist ženama, važnosti njihove uloge, ali i važnosti njihova obrazovanja. Stoga, Jambrišak istim, uvjerljivim tonom nastavlja dalje sa svojim govorom zapisanim u drugom broju *Napretka*. Jambrišak naglašava kako je obrazovanje žena vrlo važno, ali i potrebno svakome narodu koji nastoji napredovati. Iz toga razloga narodi osnivaju i brojna mjesta na kojima je to obrazovanje ženama omogućeno, a za njima se u to doba vodi i Hrvatska. Naime i Hrvatska je imala određena mjesta koja su bila namijenjena obrazovanju žena kao što su viša djevojačka učiona u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku i Varaždinu te državnu preparandiju u Zagrebu. No, ona ponovno spominje kako se javljaju protivnici ženskog obrazovanja koji smatraju da će se mlade djevojke upravo zbog toga udaljiti od svojeg doma i kućanskih poslova. Unatoč protivljenju, Jambrišak nastoji dokazati suprotno. Smatra kako obrazovanje žena nikako ne odvaja mlade djevojke od doma već ih njemu približava. Isprva se osvrće na više djevojačke učione te ih naziva obrazovnim zavodima čija je zadaća odgojiti uzorne te moralno čiste žene. Navodi kako se zbog toga u višim djevojačkim školama i dogodila promjena koja mlade djevojke rasterećuje nepotrebnog sadržaja i svega onoga što ne služi njenom naravnom određenju. (Jambrišak, 1883) Franković (1958) kaže kako je 1883. godine došlo do reorganizacije više djevojačke škole smanjenjem tjednih sati s 29 na 24.

Nadalje, viša djevojačka škola zapravo sprema djevojke da postanu obrazovane i dobro odgojene žene, plemenita srca koje će biti okrenute obitelji te postati prave majke, supruge i kućanice. Jambrišak želi odvratiti ljude od često uvriježenog mišljenja kako se djevojke, polazeći u školu, ne zanimaju niti bave ničim drugim osim učenjem. Nastoji reći kako škola i obrazovanje nikako ne mogu biti krivi za takvo ponašanje djevojaka već samo roditelji. Poziva se i na riječi francuskog biskupa i zagovornika liberalnog katolicizma Dupanloupa kojima opisuje kakve žene trebaju postati pohađanjem viših djevojačkih škola. (Britannica, 2021b) One trebaju postati pametne, razborite, obzirne žene koje cijene i ručni rad kojeg ne koriste samo za zabavu već i nešto više od toga, obrazovanje duše. Žene koje će biti podučene svemu što im je potrebno da budu majke i gospodarice. (Jambrišak, 1883)

Jambrišak se ovdje nadovezuje i na preparandiju u kojoj se žene obrazuju za učiteljice, a samim time direktno dostižu viši nivo u svim navedenima ulogama žene, spomenutim ranije. Zatim iznosi mišljenje o učiteljicama kao ličnostima koje se u ženskim preparandijama dobro pripremaju za obnašanje buduće dužnosti te kamoli sreće da sve obrazovane djevojke posjeduju pedagoško znanje koje posjeduju upravo učiteljice. Djevojke će se u preparandiji pripremati za sva iskušenja koja život i svijet u koji će zakoračiti nose, bila ona dobra ili loša. Još jednom navodi i ističe kako je djevojkama važno pružiti priliku za obrazovanjem: „Djevojka se svakako mora usposobiti za naravno svoje odredjenje, al joj se mora dati i prilika, da se može naobraziti i za druge znanstvene i zvanične struke, ako k tomu volje i sposobnosti ima.“ (Jambrišak, 1883, str. 519) Nadalje, u sadržaj govora uključen je i pojam emancipacije. Jambrišak ističe kako postoje žene koje se moraju samostalno uzdržavati te im je u tom slučaju potrebno obrazovanje pomoću kojeg bi pronašle adekvatan posao, a ne bile odvedene u nemoral. Žestoko se protivi onima koji pokušavaju umanjiti važnost ženskoga obrazovanja i ukinuti viši ženski obrazovni zavod, tražeći izlike u tvrdnjama da žene često nakon obrazovanja ne mogu naći adekvatan posao te su osuđene na proletarijat. Jedna od tih tvrdnji posebno se odnosila i na učiteljice koje često ostaju bez radnog mjesta nakon završetka obrazovanja. Jambrišak nije odustajala od svojeg nauma te se pozivala i na muškarce koji također ostaju nezaposleni, no u tim slučajevima se ne razmišlja o zatvaranju obrazovnih ustanova. Ističe i kako se u obrazovanje žena malo ulaže, a da nisu ni svjesni koliko bi to poboljšalo njihov položaj, ali i obiteljsko stanje u slučaju smrti oca, kada je obitelj ostavljena na brigu obrazovane kćeri – učiteljice. Stoga, Jambrišakova navodi sljedeće: „Djevojke koje imadu volju i duševnoga dara, idu u preparandiju. Je li pravedno da im se tu na put stane? Mnoga će ugušit težnju za naukom, te tako promašiti cilj svoga života. Može li biti takova

djevojka sama sobom zadovoljna? Što će biti s njom? Neka si na ovo pitanje odgovore oni, kojim je zemaljska preparandija trn u oku.“ (Jambrišak, 1883, str. 521) Iz njenog govora vidljivo je kako se direktno obraća svim protivnicima koji žele uništiti želje i snove mladih djevojaka i onemogućiti im obrazovanje koje bi odredilo njihovu budućnost. Jambrišak zatim nastavlja: „Djevojka treba da što dulje polazi školu, da se tako priuči ozbiljnu radu, jer neoboriva je istina, da žena, ma u kojem položaju života bila, lako i nehotice posrne neradom, osobito neradom duševnim.“ (Jambrišak, 1883, str. 521) Stoga se Jambrišak žestoko protivi i zaključuje kako se niti u kojem slučaju niti jedan od postojećih zavoda ne bi smio ukinuti. „Zemaljska preparandija neka se dakle ne dokida, nego se dotjera te će iz nje izlaziti učiteljice, podpuno naobraženo za ono trojako i uzvišeno žensko zvanje.“ (Jambrišak, 1883, str. 521) Dapače, zemaljskih preparandija potrebno je otvarati još više kako bi se mlade djevojke i žene mogle podučavati i osposobljavati za raznovrsna zanimanja. Iako zemaljske preparandije iziskuju veću sumu novaca, na to treba gledati kao na sve korisne stvari koje su zbog svoje kvalitete skupe, za razliku od onih loših. Marija Jambrišak nadalje govori o spajanju zemaljskih preparandija i uzornog zabavišta, a osim toga, spominje i promjene koje su nužne za obrtne škole koje djevojke pohađaju. I njih je potrebno preustrojiti tako da budu što praktičnije, da osim ručnog rada uvrste i vještine sastavljanja poslovnih sastavaka te da djevojke osposobljavaju za budući život. (Jambrišak, 1883) Nažalost, tako nešto nije se ostvarilo jer je Zemaljska preparandija bila ukinuta već 1884. godine, a samostanske preparandije ponovno su prevladale u Hrvatskoj kao što je rečeno ranije. (Franković, 1958)

Sve navedeno o čemu je govorila tijekom skupštine nije htjela prepustiti slučaju te se, osim muškarcima koji naočigled odlučuju o takvim stvarima, odlučila izravno obratiti i hrvatskim ženama višeg statusa i boljeg položaja. Ono što od njih zahtjeva jest čvrst stav i zalaganje za svoje sugrađanke te ostale žene jer, naposljetku, svojim glasom bit će im od velike pomoći. Nakon toga, poziva se na još poznatih povijesnih lica koja kažu kako se ženama treba zahvaliti na spasu zemlje te kako su one te koje podižu, a ne carevi ili domovina. Ustraje na tome da je ondašnje vrijeme pogodno za obrazovanje žena u kojemu leži buduća sreća naroda. „Sadanji viek zahtieva odlučno, da žene predju od nerada k djelatnosti, jer upravo sadanje doba žurnim korakom sve iza sebe ostavlja, što mu se snažno ne opre“ (Jambrišak, 1883, str. 522) Povodom toga pred slavnom skupštinom napokon iznosi i pet rezolucija. Iznesenim rezolucijama ona zapravo navodi većinu stvari koje su izrečene sažimanjem njenog govora. (Jambrišak, 1883)

7. DJELOVANJE MARIJE JAMBRIŠAK OD SKUPŠTINE 1883. DO SKUPŠTINE 1892. GODINE

Nakon skupštine 1883. godine Marija Jambrišak nastavlja surađivati s Hrvatskim pedagoško-književnim zborom te postaje i njegov pravi član. O tome događaju samostalno piše: „31. prosinca 1884. predložio me Filipović na skupštini Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora za pravog člana zbora. To mi je najveće odlikovanje, što sam ga za cijeloga života polučila.“ te nastavlja „Iza svake sjednice, došla sam osvježena kući, obodrena na što veći mar za školu. Duša zbora, vodič naš, bio i ostao je do svoje smrti naš Filipović.“ (Jambrišak, 1924, str. 39; prema Simić, 1979) Nakon što je bila proglašena pravim članom Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, Jambrišak održava govor na XIV glavnoj godišnjoj skupštini Zbora. Ona tada vodi poznatu raspravu *O namješćivanju učiteljica na dječaćkih pučkih školah* na kojoj odlučuje raspravljati o delikatnom pitanju koje može izazvati brojne reakcije u redovima učiteljica. Simić (1979) kaže kako je Jambrišakova bila za koedukaciju, tj. sustav u kojem su djevojke i mladići smješteni u istu školu i razred, ali u to doba očito je smatrala kako bi se učiteljice trebale posvetiti isključivo obrazovanju i odgoju ženske djece. Demarin (1937) smatra kako je njen stav suviše strog jer postoje dokazi kako su učiteljice uspješne u podučavanju oba spola te također navodi kako njeno mišljenje o koedukaciji zapravo ne ide u prilog tome što tvrdi na skupštini. Njeno izlaganje izlazi u *Napretku* 1886. godine, a na početku svojeg govora iskazuje veliku zahvalnost na tome što je postala pravi član Zbora. Osim glavnoga govora o spomenutom pitanju, ona na toj skupštini iznosi još jednu značajnu informaciju, također istaknutu ranije u radu. S obzirom da se u prijašnjoj raspravi govorilo o izjednačavanju učiteljica i učitelja, školskim zakonom to je uspješno provedeno, a sam spomen toga pokazuje koliko joj je tako nešto bilo važno. „Paragrafom 132. izjednačene su učiteljice s učitelji glede svih pristojba.“ (Jambrišak, 1886, str. 33) Time izriče kako je nakon mukotrpnog zalaganja i borbe za položaj žena u tome poslu postignut željeni cilj i priznata njihova sposobnost u obnašanju učiteljske dužnosti. (Jambrišak, 1886) Osim toga, sudjeluje na još skupština te 1887. raspravlja *O uzgoju zapuštene i izkavrene djece*. (Jambrišak, 1887) Dotiče se problema odgoja i obrazovanja ženske djece koja su zapuštena te razloge za to vidi u roditeljima i obiteljima koje nisu dovoljno dobre. Uz to smatra da nebriga društva također ima ulogu u tome, ali i neznanje koje ih odvodi na loš put te naglašava kako bi se takva djeca trebala smjestiti u dobre obitelji. (Jambrišak, 1887; Simić, 1979) Još jednu raspravu vodi 1891. godine na III općoj skupštini Saveza hrvatskih učiteljskih društava, naziva *Majke, domovina na vas gleda* (Jambrišak, 1891; Ogrizović, 1979) na kojoj govori o

majci kao prvoj učiteljici i odgajateljici te o odgoju kao umjetnosti, a za koji su upravo one i zadužene.

7.1. Učiteljski dom

Jambrišak nastavlja svoj rad i sudjeluje u stvaranju Hrvatskog učiteljskog doma, Saveza hrvatskih učiteljskih društava te i dalje nastavlja aktivno sudjelovati na svim učiteljskim skupštinama. Na njima i dalje održava govore i predavanja koja pridonose napretku učiteljskih staleža, ali i učiteljskih ustanova. Njenim zalaganjem tako je i osnovan odbor za gradnju Doma gdje je radila kao tajnica, a na čijem čelu je bila Kornelija Kukuljević Sakcinski, supruga hrvatskog povjesničara Ivana Kukuljevića Sakcinskog. (Demarin, 1937; Szabo, 2006) Jambrišak i sama piše o tome događaju te navodi kako su važnu ulogu imale i žene: „...a naše Hrvatice vazda su požrtvovno radile oko humanitarnih, prosvjetnih i patriotskih ciljeva našega naroda.“ (Jambrišak, 1924, str. 39; prema Demarin, 1937, str. 18) Naposljetku, uz trud i rad svih Jambrišak piše i o samom otvaranju Doma: „Gradnja je napredovala. U svako doba dana moglo se vidjeti Filipovića kod gradnje. U rujnu 1889. svečano je otvorenje Hrvatskoga učiteljskoga doma.“ (Jambrišak, 1924, str. 39; prema Demarin, 1937, str. 18-19) Dom je sagrađen u Zagrebu te postaje središte učiteljskog djelovanja. (Franković, 1958; Simić, 1979) Godine 1890. bila je 25. godišnjica pedagoškog i društvenog rada Marije Jambrišak za koji su joj stizala brojna značajna priznanja, a ona posebno istaknuta bila su od strane predstavnika Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i Saveza hrvatskih učiteljskih društava. Svi su bili oduševljeni Marijinim radom te su joj u znak zahvalnosti u *Napretku* posvetili čak i tekst.

7.2. Literarni rad nakon skupštine 1883. godine

Što se tiče njenog literarnog rada nakon skupštine 1883. godine, izdala je značajna djela. Stavovi po pitanju ženskog uzgoja koje je Jambrišak iznijela na skupštini bili su zapaženi pa je isti rad objavila i u posebnoj knjižici *Pitanje više ženske naobrazbe*. Jedan primjerak poslala je i svojem dobrotvoru Strossmayeru koji je na njen rad dao i komentar te pokazao koliko ga podupire i cijeni: „Liepu Vašu raspravicu o višoj obuci žena primio sam, te Vam na njoj srdačno hvalim. I ja sam od uvijek bio za to, da nam se i ženski svijet umno

razvije u podučava jer time se kulturno cio narod razvija.“ (Demarin, 1937, str. 10) Nakon dugogodišnjeg proučavanja nastala je i njena knjiga *Znamenite žene iz priče i poviesti* koju je nagradila čak i Matica hrvatska. Knjiga ima tri dijela, a objavljena je 1885. i 1886. godine. (Demarin, 1937; Simić, 1979) U tim knjigama spominje veliki broj žena iz povijesti te prikazuje njihove vrline na koje bi se trebale ugledati tadašnje žene. (Demarin, 1937) U predgovoru prve knjige Jambrišakova piše o ženama kao svećenicama čovječanstva i naglašava njihovu važnost. Govori o ulozi žene kao majke i supruge te navodi kako je ona ta koja odgaja buduće naraštaje baš kao što je govorila i na skupštinama. Ona također želi pokazati čitateljima kako žene na različite načine mogu pridonijeti narodu i čovječanstvu, ma bile one vladarice, učiteljice, umjetnice, političarke, itd. (Jambrišak, 1885) Slično kao i u prvoj knjizi, ona u predgovoru svoje treće knjige ponovno najavljuje isticanje života i djelovanja žena različitog statusa koje su pridonijele dobrobiti ljudi. Time je mladima željela pokazati da ženino djelovanje, neovisno o položaju koje ima, može biti od iznimne važnosti. U tu knjigu uvrstila je i Korneliju Kukuljević Sakcinski koja je pripomogla u skupljanju milodara za izgradnju, ranije spomenutog, Učiteljskog doma. Zajedno s njom, Jambrišakova je sakupljala taj milodar. (Jambrišak, 1896b)

7.3. Školski zakon 1888. godine

Nakon što se Krajina pripojila Građanskoj Hrvatskoj javlja se potreba za izradom novog školskog zakona koji bi bio jedinstven za oba područja. Tako nešto djelovalo je kao dobra prilika svima onima kojima školski zakon iz 1874. nije odgovarao. Među njima su se nalazili pripadnici klera, ali i vlada mađarsko-hrvatskoga političara i hrvatskoga bana Khuena-Hédervárya koja je provodila politiku mađarizacije Hrvatske te štednju u školstvu. (Heka, 2016) Prije nego što je zakon bio donesen, organizirana je i konferencija vlade na kojoj su se davali prijedlozi svega što bi u taj zakon trebalo biti uključeno. No, takvi prijedlozi nikako nisu išli na ruku hrvatskim učiteljima koje se zakidalo smanjenjem plaća i povećanjem radnoga staža. Osim toga, namjera je bila i smanjiti broj godina obrazovanja. Pripadnici Hrvatskog pedagoško-književnog zbora tako nešto nisu željeli prihvatiti jer su smatrali da će unazaditi cjelokupni školski sustav. Stoga, podnose vladi svoje rezolucije kojima traže da položaj učitelja bude samostalan, a ne podložan političkoj vlasti, da se plaće učitelja niti broj godina obrazovanja ne smanjuju te da se ne ukine Zemaljska ženska preparandija u Zagrebu. Unatoč rezolucijama Zbora i pojedinačnim borbama zastupnika u Saboru za njihovo

ostvarenje, hrvatsko učiteljstvo nailazi na otpor nakon dolaska Khuena-Hedervarya na vlast. Događaj koji je učiteljima dao do znanja da se vlada ne obazire na njihove zahtjeve bilo je ukidanje Zemaljske ženske preparandije te su odlučili učiniti sve kako ono što su prijašnjih godina stekli svojim mukotrpnim radom ne bi propalo. Tim povodom osnovan je i Savez hrvatskih učiteljskih društava na čijoj su skupštini 1886. godine donosili prijedloge kojim bi se zakon iz 1874. godine, uz promjene potaknute naprednim duhom vremena, primijenio i na Krajinu. Unatoč svemu, 1888. godine donesen je novi zakon kojim su ukinuta mnoga prava učitelja. Materijalni status i disciplinski postupci bili su pogoršani, radni staž produljen, a učiteljicama je bilo zabranjeno udavati se. Isto tako, osobna sloboda učitelja bila je ograničena s obzirom da se od njih zahtijevalo da s učenicima izvršavaju propisane crkvene dužnosti. S druge strane, jedna od pozitivnih stvari bila je izjednačavanje plaća učitelja i učiteljica. Učitelji nisu bili zadovoljni ovim zakonom te su se nastavili boriti za svoja prava. Marija Jambrišak također iskazuje svoje nezadovoljstvo zakonom, a o određenim problemima raspravlja na skupštini. Osvrće se na materijalni status učitelja i celibat učiteljica, a njeni komentari bit će izloženi u idućem poglavlju. (Franković, 1958)

8. SKUPŠTINA 1892. GODINE

Marija Jambrišak i dalje je bila u bliskom odnosu s Ivanom Filipovićem koji je iznimno cijenio i podupirao njeno djelovanje na skupštinama jednako kao i rad koji se ticao ženskog uzgoja. (Demarin, 1937) Upravo iz tog razloga, on je bio taj koji je, u ime odbora, zatražio Jambrišak da 1892. godine ponovno pristupi skupštini na kojoj je trebala raspravljati o pitanju koje je također zabilježeno kao jedno od važnijih za njena života. Bila je to treća opća skupština Saveza hrvatskih učiteljskih društava, održana 5. rujna 1892. godine u Zagrebu na kojoj je Jambrišakova raspravljala o pitanju *Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti, da što koristniji bude po naš obiteljski, društveni i narodni život?* Ta rasprava štampana je u *Napretku* te se sastojala od pet poglavlja. (Jambrišak, 1892)

U prvom poglavlju izlaže kako joj je središnji odbor Saveza hrvatskih učiteljskih društava dao zadatak da o tome, ženskom pitanju, izvjesti skupštinu. Unatoč zadatku kojeg je smatrala prilično teškim, s obzirom da je mnogo toga već rečeno o ženskom pitanju, prihvatila se posla. Trudila se izložiti sve što je smatrala iznimno važnim i pokušala riješiti pitanje koje je bilo stavljeno pred nju. Jambrišak je na početku iznijela svoje stajalište glede ženskog pitanja, koje će biti izloženo u nastavku. Izlaganje u kojem iznosi svoje stajalište započinje osvrtom na položaj žena u povijesti, ukazujući na to kako su nekada bile robinje, muževe igračke, posluga, obožavane svete, vještice, ideal ljubavi, sluškinje te prema kršćanskoj vjeri jednake muškarcima. Time je željela pokazati kako se s vremenom mijenjao pogled na ženinu ulogu i položaj. Marija Jambrišak u svojem govoru sa zadovoljstvom napominje kako napokon žive u vremenu kada spolovi postaju izjednačeni te muškarci i žene dobivaju priliku za osobnom slobodom. Ono što posebno naglašava jesu ciljevi važni za budućnost naroda: „Jednaka sloboda za sve“ i „Blagostanje za sve“. Za ostvarenje cilja poslužiti će najvažnije sredstvo, kako sama navodi: „Obrazovanost za sve“. (Jambrišak, 1892, str. 446) Nakon toga, osvrće se na činjenicu da je žensko pitanje često predmet raznih rasprava u kojima postoje njegovi zagovornici, ali i protivnici svake emancipacije žena. Protivnici smatraju kako je ženina jedina zadaća njena naravna zadaća, tj. uloga majke, supruge i domaćice, a sve izvan toga ne treba biti u njenoj djelatnosti. Ovdje izričito misle na davanje političkog, socijalnog i građanskog prava ženama. Jambrišak navodi i pokušaje raznih zemalja, poput Chilea, Amerike, Engleske i Njemačke koje su se u zadnjih nekoliko desetljeća trudile ženama dati politička prava, no ti pokušaji najčešće su prolazili neuspješno. Prema svemu, Jambrišakova smatra da na političkom polju neće još dugo biti pomaka jer, na kraju krajeva, ženina

politička prava jednaka su kao i dužnosti kojih, dakako, nema. Za razliku od političkih prava, građanska prava žena ističe kao značajna i velika u Hrvatskoj u to doba. Stoga, uzevši u obzir dobivene statističke podatke govori o položaju žene u društvu, problemu s kojima se ženska populacija suočava te razloge i potencijalno rješenje za taj problem. Ukratko rečeno, Jambrišak izlaže podatke koji pokazuju kako je u Hrvatskoj broj žena veći od muškaraca pa prema tome ostaje i pozamašan broj neudatih i samih žena ili udovica na koje stavlja poseban naglasak. Vezano za to, ponavlja riječi danskog filozofa Høffdinga kojima tvrdi da se na višak ženske populacije ne treba gledati kao na socijalnu nevolju. („Høffding, Harald“, 2021) Važno je „da se to socijalno zlo pretvori u socijalno dobro“. (Jambrišak, 1892, str. 448) Ona obrazlaže kako u najnižim slojevima društva nema govora o ženskom pitanju jer se djevojke ovdje najčešće osposobljavaju za neki rad, no najveći problem javlja se kod onih obitelji i žena koje se drugačije odgajaju. Takve djevojke nerijetko su tijekom svoje mladosti besposlene ili čekaju na udaju, no problem se javlja kada takve žene ostanu same, bez muža ili obiteljskog nasljedstva koje će im osigurati budućnost. Sve te žene, koje iz bilo kojeg razloga nisu u mogućnosti ili nisu sposobne same privređivati, padaju u očaj i vrlo lako završe na putu nemoralna. Osim toga, Marija Jambrišak svojim govorom želi doprijeti do svijesti drugih i reći im kako je za sve žene spas u obrazovanju. Ona ne niječe činjenicu o tome da se žene treba odgajati da budu dobre supruge, domaćice i majke, ali njena snaga bit će veća ako posjeduje obrazovanje i vještine kojima će se moći poslužiti ukoliko za to bude potrebe u njenom životu. Potaknuta Goetheovim riječima, ona i sama kaže kako jezgra ženskog pitanja leži upravo u tome – emancipaciji i njihovom osposobljavanju za zvanje koje same žele. Nakon iznesenog stajališta, slijedi i njeno rješenje zadanog problema. (Jambrišak, 1892)

I na ovoj skupštini, u drugom poglavlju, Jambrišak iznosi stavove koji su izrečeni na ranije analiziranoj skupštini 1883. godine, a tiču se bračne zajednice muškarca i žene u kojoj se cijeni obrazovana žena koja može pratiti svojeg muškarca u svim nedaćama te mu biti potpora i pridonositi njegovoj uspješnosti. Svoje riječi o važnosti žene za obitelj potkrjepljuje poslovicama poput: „Žena tri ugla drži, a muž samo jedan“ i „Ne stoji kuća na zemlji, već na ženi“. (Jambrišak, 1892, str. 466) Nadalje, nakon spomena bračnog života ona spominje i dijete kao pravu vrijednost, svrhu i nadu koje ono jest za svaku obitelj i svakog roditelja. Kaže kako je majčina dužnost da to dijete dobro odgoji i izvede na pravi put te posebno govori o ženskom djetetu kojemu majka biva prva učiteljica i odgojiteljica. Osim toga, izdvaja tri bračna bisera koja će, ako ih vidi kod svojih roditelja, i kćer čuvati tijekom svojeg budućeg bračnog života. Među ta tri bisera Jambrišak ubraja međusobnu „ljubav i štovanje“ kao temelj

svega, „vjernost i ljubav“ bračnih drugova jedno prema drugome i „pouzdanje u Boga“ kojim žive svoj život i uz čiju pomoć odgajaju i svoje kćeri. (Jambrišak, 1892, str. 482) Ona također kaže kako je majčina dužnost da kćer odgoji tako da uvijek bude voljna i spremna raditi te da bude štedljiva. Smatra kako nema ništa gore od rasipne žene koja svojemu mužu takvim načinom života može samo naškoditi te se poziva na učiteljsko društvo vinodolsko i našičko koji svojom rezolucijom preporučaju: „Da se djevojke za rana privikavaju čistoći, urednosti, radinosti i štedljivosti.“ (Jambrišak, 1892, str. 483) Također izjavljuje kako majke često svoje kćeri ne odgajaju kako treba te one takve postaju tašte i udaljavaju se od tri bračna bisera. Kako bi majke svoje kćeri mogle odgojiti ispravno potrebno je da i one same budu uzor u dobrome jer kako da kćeri nauče nešto dobro, ako njihova majka, učiteljica nije adekvatan primjer tome. „Iz svega, što jurve rekosmo, jasno je, da je kuća prava i glavna učionica, gdje čovjek postaje čovjekom, a majka je prva odgojiteljica.“ (Jambrišak, 1892, str. 484) Prema tome kćeri bi trebale biti odgajane od strane roditelja, ali i pohađati javnu školu. (Jambrišak, 1892)

Na ovu misao Marija Jambrišak se nadovezuje i s internatima za koje smatra da bi trebali biti dobro uređeni te se zalaže za to da sve djevojke, koje obitelji ne odgajaju dobro, budu odgajane u njima od strane odgojiteljica. No, vrlo je važno da ti ženski internati odgajaju djevojku u duhu obiteljskog života i pripremaju ju za sve buduće životne prilike ili neprilike koje ih čekaju. Potaknuta mišlju jednog od najznačajnijih hrvatskih pedagoga, dr. Jure Turića i sama opisuje kakav je to internat potreban. („Turić, Jure“, 2021) „Taki internat, komu je glava muž i žena, a sve djevojke članovi te obitelji, vršeći sva prava i dužnosti članova dobro uređene obitelji.“ (Jambrišak, 1892, str. 485) U takvom internatu tada će se moći steći i iskustvo potrebno za ručni rad koje još uvijek nije dovoljno zastupljeno. Ali, Jambrišak ističe kako internat može biti dobar samo ako je i njegovo vodstvo dovoljno dobro, moralno te se vodi pedagoškim zakonima u odgoju. Isto tako važno je da škole surađuju s obiteljima djevojaka jer samo tako djevojke će biti u cijelosti pripremljene, odgojene i podučene za život. Iz tog razloga trebaju se sastaviti čitanke za ženske škole čiji će se sadržaj posebno odnositi na miran i zadovoljavajući obiteljski život te na djevojačke vrline. (Jambrišak, 1892)

Vođena pitanjem ženskog obrazovanja, Jambrišak kao i ranije pažnju posvećuje uređenju škola te vrlo pomno opisuje sve što je potrebno za unaprjeđenje školskog života koji ujedno pridonosi i društvenom životu svih polaznica koje te škole pohađaju. Ona tako započinje s ručnim radom za koji kaže da djevojkama treba biti predstavljen tako da ih se uči

za sve ono što im je potrebno u građanskom i seoskom životu, a nepotrebne stvari trebali bi isključiti. Isto tako ističe kako bi se kod ručnog rada trebali upotrebljavati narodni motivi. Druga stavka o kojoj govori jest viša djevojačka škola i njeno spajanje sa zabavištem. Smatra da zabavišta mogu biti korisna i za starije djevojke baš kao što je tvrdila i hrvatska pedagoginja, književnica i učiteljica zabavišta Antonija Kassowitz-Cvijić. („Kassowitz-Cvijić, Anotnija“, 2021) „Ovdje se praktično upućuje, kako treba dječije tjelesne sile razvijati, njegovu dušu, koja još drijema, probuditi, te ju potaknuti na rad.“ (Jambrišak, 1892, str. 485) Jambrišak nakon toga navodi zemlje monarhije poput Češke, Moravske, Šleske i zapadne Austrije u kojima je već aktivan zakon prema kojemu djevojke viših razreda viših pučkih škola nekoliko sati tjedno pohađaju zabavišta. Baš zbog utjecaja koje će tom prilikom zabavište imati na mlade djevojke, one će biti spremne za budući obiteljski život te na rad s vlastitom djecom. Uz to, preporučuje se i pokretanje tečaja kojeg bi djevojke pohađale nakon završene više djevojačke škole. Prilikom tih tečajeva djevojke bi vježbale kuhati, prati, krojiti, šivati, itd. Tako nešto već se provodi u Osijeku pod budnim okom hrvatske pedagoginje i ravnateljice osječke gradske više djevojačke škole Klotilde Cvetišić-Kreneis koja je za to dobila potporu roditelja, poglavarstva i predstojnika za bogoštovlje i nastavu. (Bakić, 2021; Jambrišak, 1892)

Pored toga, Marija Jambrišak nastavlja s raspravom u kojoj još detaljnije opisuje sadržaj koji je potreban u školama te načine na koji bi učenici aktivno sudjelovali u aktivnostima vezanim za njega. Ona spominje školski vrt čiji značaj opisuje osvrćući se na Njemačku u kojoj uzgoj cvijeća direktno povezuju s uzgojem ljudi, tj. odgojem. „Njegovanjem vidljiva cvijeća uzgojit ćemo, dao Bog, i moralno cvijeće.“ (Napredak, 1892, str. 486) Poziva se na hrvatskog pedagoga, učitelja, člana Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora Davorina Trstenjaka te govori kako će djevojke njegujući cvijeće u školi naučiti to isto raditi i kod kuće, no još važnije od samog uzgoja cvijeća bit će nešto mnogo važnije. („Trstenjak, Davorin“, 2021) „Čim koji narod više miluje i njeguje cvijeće, tim je i pitomije, tim plemenitije ćudi i srca, tim ga je više ogrijalo sunce prosvjete.“ (Jambrišak, 1892, str. 486) Uz školski vrt trebalo bi biti uključeno kuhanje, ali i umjetnost. Nadalje, Jambrišak je posebno istaknula umjetnost zato što je bila stava da je od svih umjetnosti odgoj najteža i najviša umjetnost te ističe kako je žena „uzgojiteljica – majka – umjetnica“. (Jambrišak, 1892, str. 487) Ovakav stav možemo uočiti i na ranije spomenutoj raspravi 1891. godine gdje gotovo jednakim riječima iznosi željenu bit o tome koliko je taj posao težak, ali razuman i ćudoredan. (Jambrišak, 1891, 1892) Djevojke se zato treba posebno pripremiti za tu vrstu

umjetnosti koja nosi veliku težinu s obzirom da se radi o zahtjevnoj zadaći koja je orijentirana na ljudski rod. Čini se da je Jambrišak već u ono doba bila svjesna važnosti tjelesnog odgoja pa se za njega i zalagala na skupštinskoj raspravi. Rekla je kako u svakoj ženskoj školi treba biti prisutna tjelovježba kako bi mlade djevojke izrasle u zdrave majke koje će jednako odgajati i svoju djecu. Gotovo svako učiteljsko društvo uvidjelo je da je tjelovježba neophodan dio nastave te su se, jednako kao i ona zalagali za nju i sve dobrobiti koje sa sobom nosi. Nadalje, pozornost usmjerava k služinčadi o čijem stjecanju znanja također govori. Vrlo ozbiljno Jambrišak obrazlaže kako sluge tijekom svojeg radnog vremena uče od svojih gospodarica te je potrebno da ih one dobro odgoje i poduče, a ne koriste ih za postizanje nemoralnih ciljeva ili da ih gledaju kao obične robove. Ona ujedno zahtjeva osnivanje večernjih škola koje bi služinčad mogla pohađati te se tako obrazovati za sve nužne životne stvari baš kao što je već praksa u Njemačkoj. (Jambrišak, 1892)

U trećem poglavlju Jambrišak se odmiče od najužeg opisa obiteljskog i bračnog života te pažnju posvećuje društvenom životu žena. Ona obrazlaže kako je veoma važno ponašanje žena u društvu, ali i društvo u kojemu jesu. Žene bi trebale jasno poznavati granice dobrog ponašanja te paziti vode li čestite razgovore, koje prijateljice posjećuju, s kakvim su muškarcima u društvu te imaju li u takvim prilikama pratnju majke ili kćeri, ovisno koja od njih treba prisustvovati dogovoru. Dalje, djevojke bi trebale biti dio društva u kojemu bi se igrale narodne igre jer ipak, neke od njih, zahtijevaju znanje povijesti, geografije, prirodoslovlja te brzo razmišljanje i dosjetljivost. Osim igara, djevojke ne bi trebale zaboraviti na čitanje knjiga, a osobito onih poučnih i hrvatskih. „Čestokrat je ona najboljim čuvarom života, prepuna najuzvišenijih misli. Knjiga je vazda živi glas, mudrac, koji svedjer šuti.“ (Jambrišak, 1892, str. 502) Raspravljajući o knjigama, Jambrišak se dotakla i korisnosti čitanja različitih poučnih knjiga tijekom prisustvovanja narodnim običajima koji vrlo često mlade djevojke navode na činjenje ne tako dobrih i pohvalnih djela. Kada bi to vrijeme mladi iskoristili u poučne svrhe, zasigurno bi oplemenili svoja srca. Knjigama ujedno pridružuje vježbanje govorenja te glazbu i pjevanje koje smatra važnim odgojnim sredstvom. (Jambrišak, 1892)

Nakon iznesenog, Marija Jambrišak pokreće temu ženskog liceja, ali i ženskih intelektualnih sposobnosti u odnosu na muškarce. Ona tijekom svojeg skupštinskog govora zastupa stav kojim se ženu stavlja u jednaku poziciju kao i muškarce kada je riječ o intelektualnim sposobnostima. „Žene su sposobne i voljne za rad, one su vrstne, da se uzdignu na jednaki stupanj duševnoga razvoja sa muškarcima.“ (Jambrišak, 1892, str. 504) Jambrišak

ovim riječima pokušava doprijeti do muškaraca koji osporavaju emancipaciju žena i njihove sposobnosti. Naime, navodi kako žene u Nizozemskoj, Njemačkoj i Švedskoj već obavljaju različite poslove, od onih trgovačkih do rada u ljekarni, na željeznici, na polju umjetnosti i umjetne industrije te na sveučilištima brojnih europskih gradova, itd. Izgovarajući sve to, pokazuje veliku želju u tome da žene prikaže u najboljem svjetlu, da ih predstavi kao osobe koje također vrijede te posjeduju sposobnosti za obavljanje raznih poslova baš kao i muškarci. Žarko se bori da to uvide i ostali pa i sama kaže kako ženama treba pružiti priliku da se iskažu i na polju obrazovanja. Zalaže se za volju djevojaka u odabiru onoga što same žele i vole, bila to želja za privredom vlastitim rukama za koju se djevojke mogu adekvatno pripremati u ženskim stručnim školama ili pak daljnje obrazovanje koje će ih odvesti u drugom smjeru. Kada je riječ o daljnjem obrazovanju, započinje razgovor o ženskom liceju. S velikom radošću i uzbuđenjem govori o otvaranju ženskog liceja u Hrvatskoj koji će ženama omogućiti više obrazovanje: „Svaki Hrvat i Hrvatica, svaki brižni otac i majka blagoslivat će taj čas, te će u otvorenju toga zavoda nazrijevati bolju budućnost, da, preporod ženskoga naraštaja.“ (Jambrišak, 1892, str. 505) Povodom toga, osvrnula se i na djevojke slabijeg materijalnog stanja koje neće biti u mogućnosti pohađati licej u Zagrebu te na djevojke kojima viši djevojački zavodi nisu u blizini te iznosi prijedloge za rješavanje tih problema. Predlaže da se u tom slučaju djevojkama omogući pohađanje srednjih škola za mladiće, gimnazije i realke te da im se omogući ženski odgoj i ručni rad dodjelom učiteljice koja će ih tome moći podučiti. Navodi kako su se slični slučajevi već ranije događali u Hrvatskoj, gdje mladići i djevojke zajedno pohađaju više puče škole ili se pak javljaju djevojke koje su pohađale realku u Petrinji. Povrh svega, tako nešto već je postala praksa i u drugim zemljama poput Norveške, Amerike i Srbije te se potiče i u Hrvatskoj. (Jambrišak, 1892)

Nakon toga, slijedi četvrto poglavlje na početku kojeg pažnju posvećuje obrazovanju u narodnom duhu. Jambrišak je ovoga puta u svoje izlaganje uključila domovinu te je govoreći o njoj pojasnila povezanost između nje i ženskog obrazovanja. Iznosi kako su majke te koje svoje kćeri trebaju odgajati i podučavati tako da vole svoju domovinu te im, na tome putu poduke, pripovijedati i pjevati mnoštvo narodnih priča i pjesama kojima će kod njih probuditi tu ljubav, narodnu svijest te oplemeniti duše. Vrlo je važno da ljubav prema domovini iskazuju na različite načine te tim povodom potiče roditelje da svoje kćeri ne obrazuju u inozemstvu već ih zadrže blizu sebe svim čarima domovine koja toliko toga nudi. No da bi to postigli potrebno ih je od malih nogu u roditeljskoj kući podučavati da „se štiju i njeguju narodne svetinje, osobito narodni običaji, narodni jezik i narodna knjiga.“ (Jambrišak, 1892,

str. 518) Ono što roditelji započnu, škola treba nastaviti te bi se u zabavištima i pučkim školama trebale koristiti pripovijetke, basne, pjesmice, igre, zagonetke, poslovice koje pridonose odgoju. Na osnovu toga trebale bi se sastavljati početnice i čitanke prožete sadržajem vezanim uz domovinu i narod. Djevojke bi trebale učiti iz svega toga, o povijesti i prirodnom blagu domovine te usvojeno znanje koristiti u budućnosti. „Narod bez svoje povjestice putnik je bez putnog lista; zapreka nalazi svud, daleko ne može doć.“ (Jambrišak, 1892, str. 519) Naglasak se stavlja i na materinski jezik kojeg mladež nikako ne smije staviti na drugo mjesto, a učiteljice bi trebale biti te koje će učenicima usaditi pozitivan stav prema čitanju narodnih knjiga te poštovanju i ljubavi prema domovini. Jambrišak smatra da sve djevojke trebaju čitati hrvatske knjige od kojih posebno izdvaja časopise *Vijenac* i *Pobratim*. (Jambrišak, 1892)

U ovom slučaju, knjige i štiva Jambrišak je iskoristila kako bi mogla započeti govor o udruživanju žena te zadrugama koje se tim povodom osnivaju. Započela je konstatacijom o tome kako se dobrim štivom i dobrom poukom u djevojkama može probuditi želja za udruživanjem. S obzirom da je mnogo stvari postignuto udruživanjem, od kojih izdvaja i uspjeh udruživanja hrvatskog pučkog učiteljstva, ono sigurno i kod djevojaka može značiti neku vrstu napretka ili poboljšanja. Stoga, ponavlja Filipovićeve riječi: „Udruživanje je – jednom rječju – ona čarobna šibka, koja je postvarala sva čudesa prosvjete i kulture sadanjega svijeta.“ (Jambrišak, 1892, str. 520) Nadalje, ženska udruženja kod prosvijetljenih naroda već su dobro poznata od kojih se ističu gospojinske zadruge čija je svrha humanitarna. Iz toga razloga, Jambrišak izdvaja potrebu stvaranja ženske zadruge u Hrvatskoj i Slavoniji čija bi zadaća bila promicanje humanitarnosti, ali i prosvjetnih narodnih ciljeva. Ovdje bi se posebno trebali promicati ciljevi svijeta žena te bi za potpuni napredak naroda bila potrebna suradnja oba spola. Kada bi ona bila funkcionalna u svojem sklopu trebala bi imati svoju knjižnicu, glasilo, isplanirana javna predavanja i čitanja koja su poučna, izložbe radova načinjenih od strane žena, humanitarne djelatnosti, a uz to pripomoći djevojkama slabijeg materijalnog stanja koje se žele posvetiti daljnjem umjetničkom ili znanstvenom obrazovanju te povećati sposobnosti onih koje se opredjeljuju za privredu. Ukratko rečeno, zadaća zadruga trebala bi biti orijentirana na promicanje i poboljšanje čitavog ženskog svijeta koji se treba spremati za napredovanje čitavog hrvatskog naroda. Iako u to doba takva zadruga još uvijek nije postojala, hrvatske žene su bile veoma aktivne na humanitarnom polju. Posebno je istaknula humanitarna društva Dobrotvor, Društvo sv. Vinka, Društvo Crvenoga križa, Društvo

čovječnosti o kojima brinu poznate hrvatske gospođe, uključujući banicu groficu Khuen-Héderváry ili učiteljice. (Jambrišak, 1892)

U petom, posljednjem poglavlju skupštinskog govora, Jambrišak otvara pitanje socijalnog položaja učiteljstva te njihovog rada. Iako za problem koji će biti spomenut u nastavku postoji mnoštvo negativnih komentara, ona odlučuje o tome javno progovoriti. Problem koji spominje jest materijalni status učitelja koji je u hrvatskoj prilično loš te je direktno povezan i s učinkovitosti njihova rada. Učitelji i učiteljice primaju vrlo male plaće koje ponekad nisu dostatne ni za njihovu obitelj, obrazovanje vlastite djece, ali niti za vlastito unaprjeđivanje i usavršavanje. Takvi, ali i ostali problemi s kojima se susreću u privatnom životu, onemogućavaju im da se bezbrižno posvete svojem poslu iako to silno žele. Unatoč svemu ističe kako se pučki učitelji trude napredovati i biti uspješni u poslu, no ponekad to nije dovoljno kako bi učitelj nastavio raditi svoj posao. Stoga Jambrišak citira školskog nadzornika koji je bio upoznat sa svim dobrim i lošim stranama učiteljstva i koji kaže kako je dobro materijalno stanje, u svim kulturnim i socijalnim odnosima, uvijek najbolje sredstvo za dolazak do nekog cilja pa bi tako bilo dobro i za napredovanje pučkog učiteljstva i školstva. Sukladno tome, navodi načine kojima se tako nešto može i postići. „a) Dotiraj dobro učitelja i učiteljicu i pobrini se za sve, što škola treba. b) Daj dobru plaću lošu učitelju i učiteljici, pa ćeš dobiti dobre.“ (Jambrišak, 1892, str. 522) Nakon toga, Jambrišakova zaključuje kako će veće plaće i bolji materijalni status dovesti i do boljeg socijalnog položaja učiteljstva. Na njih će se gledati drugim očima te će postati više cijenjeni i ugledniji. (Jambrišak, 1892)

Osim zalaganja za učitelje, govori se i o trajanju školovanja učenika te njihovom broju u pojedinom razredu. Naime, traži se da učenice neprekidno i redovito polaze u školu i obrazuju se, u selima šest godina, a gradovima osam godina. Sve manje od toga, uz uložene napore učitelja, ipak nije dovoljno za stjecanje svog potrebnog znanja koje bi mladež njihovog uzrasta trebala imati. Kada je riječ o broju učenika u pojedinom razredu, trebalo bi ih organizirati tako da ne budu prenatrpani jer to dovodi do brojnih problema. Prvo i osnovno, u prenatrpanim razredima učitelji neće moći ispuniti sve potrebne zadaće koje su stavljene pred njih. Ako već uspiju obraditi čitav propisani sadržaj, zasigurno će zakazati na polju odgoja. Osim toga, valjalo bi da se učitelji posvete svakom od učenika individualno te prate njegov razvoj tijekom školovanja. U prenatrpanim razredima tako nešto također je teško izvedivo. Pored navedenog, učenicima se trebaju osigurati adekvatni higijenski uvjeti u učionicama, ali i potrebna sredstva ili pomagala koja će im pomoći u učenju. (Jambrišak, 1892) Nadalje, spomenutim zakonom iz 1888. godine donesena je odluka kojom se

učiteljicama brani udaja te ih se u tom slučaju automatski isključuje iz službe. (Franković, 1958) Stoga, Jambrišak skreće pozornost i na udaju učiteljica, protiv koje su bili mnogi. Ona kaže kako učiteljice trebaju biti poseban uzor mladim djevojkama u školama te je poželjno da i same budu udate kako bi im na najbolji mogući način pružale potrebno znanje za buduću ulogu majke i domaćice. Strogo je protiv celibata učiteljica te navodi brojne primjere žena koje su bile učiteljice, ali i majke te su obje uloge obnašale najbolje moguće, ne zanemarujući niti jednu, niti drugu stranu. Navodi i kako postoji mogućnost da učiteljice, kojima se brani udaja i takva sreća, mogu postati veoma loše učiteljice i prezirati posao koji rade, što ide na štetu jedino učenicima. „Ona će biti ogorčena na sve i sva, radit će u školi samo od nužde. Slaba li napredka u takoj školi, gdje se radi bez ljubavi, bez oduševljenja.“ (Jambrišak, 1892, str. 525) Nadalje, opire se i stavu protivnika kojim tvrde da učiteljice ne bi trebale trudne pred učenice te da previše vremena gube na roditeljni dopust, što je za njih loše za napredak školstva. Na sve to, ona opet nalazi odgovore i kaže da nema ništa čudno u viđenju trudne žene, a dopuste neke uzimaju često iako nisu trudne. „Neka se svak, komu je učiteljica u blagoslovljenom stanju zazorna, sjeti svoje majke u takom stanju i neka poštuje trudnu ženu, trudnu učiteljicu.“ (Jambrišak, 1892, str. 524)

Nakon svega, Jambrišak (1892) završava svoje izlaganje o ženskom pitanju koje je predmet njenog izučavanja već dugi niz godina te odluku o svemu prepušta skupštini. Ističe kako je, prvenstveno, iznijela svoje djelovanje i stavove koji su utemeljeni na dvadeset i sedam godina njenoga rada, stavove osoba s područja pedagogije te stavove učiteljskih društava. Zatim zaključuje: „Ako sam ovim svojim neznatnim radom ma samo jedan kamenčić doprinijela za gradnju hrama ženske obrazovanosti; ako sam ma išta doprinijela boljem položaju žena u nas, blagoslivljat ću onaj čas, kada sam se dala na taj posao.“ (Jambrišak, 1892, str. 525) Rezolucije koje je Jambrišak predložila bile su prihvaćene: „Skupština je prihvatila sve predložene rezolucije. Filipović mi je toplim riječima zahvalio.“ (Jambrišak, 1924, str. 40; prema Demarin, 1937, str. 20) Među sudionicima skupštine bili su i strani učitelji koji su također uvidjeli njen trud i borbu za napredak. Srpski učitelj Janko Veselinović bio je taj koji se obratio masi i rekao kako će o tome slavnom danu pričati svojoj braći: „...pričat ćemo im, kako smo vidjeli vaš kulturni napredak u svakom pogledu, kazivat ćemo im, da se možete podičiti svojim radom u svakom pogledu, pa treba i mi da težimo, kako ćemo da zadivimo svojim napretkom vas, kako ste vi nas zadivili.“ (Jambrišak, 1924, str. 40; prema Demarin, 1937, str. 20; „Veselinović, Janko“, 2021)

8.1. Ženski licej

Jambrišak na skupštini 1892. godine u raspravi *Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti, da što korisniji bude po naš obiteljski, društveni i narodni život?* spominje i ženski licej te se prema tome može zaključiti da je bio od velike važnosti za hrvatsko društvo. Naime, tema ženskog liceja nije bilo nešto novo i neočekivano već se na tome radilo dugi niz godina. Toga dana Jambrišak je dala naslutiti da je njegovo otvorenje sve bliže, a u nastavku će bit izloženo kako i zašto je došlo do njegovog osnivanja te kakvu je ulogu ona imala u tome.

Kao uvod u osnivanje Privremenog ženskog liceja bio je događaj iz 1884. godine kada je Jambrišak napisala brošuru u kojoj se govori o razlozima osnivanja ženske srednje škole u Zagrebu. Pored toga, zajedno s utemeljiteljicom hrvatske anglistike Natalijom Wickerhauser piše o potrebi osnivanja takve ustanove u novinama, ali i direktno hrvatsko-slavonskoj vladi koja zahtjev šalje gradskom zastupstvu. (Bakić, 2020a) No, takav zahtjev tada nije zaživio jer „za tu stvar nema novaca“. (Bogdanović, 1927, str. 40) Nešto kasnije, nakon što je postao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, Isidor Kršnjavi poziva Jambrišak na razgovor o organizaciji ženske škole, njenim zadacima i ciljevima. Naime, Kršnjavi se već od prije zanimao za pitanje ženskog obrazovanja te je nakon razgovora s Marijom Jambrišak, u subotu, 30. siječnja 1892. godine u 16:00 sati odlučio održati konferenciju na kojoj bi se raspravljalo o tome pitanju. Konferencija je održana u Opatičkoj 10, u dvorani kraljevske zemaljske vlade, na odjelu za bogoštovlje i nastavu te su joj, uz Jambrišak i Wickerhauser, prisustvovala najuglednije i najutjecajnije žene Zagreba toga doba. (Banović, 2000) Na tome sastanku raspravljalo se je li obrazovanje u višim djevojačkim školama dovoljno za djevojke svih staleža te ako nije kako bi se ona trebala proširiti i koji bi se sve predmeti trebali uvesti? (Cuvaj, 1913b; Ogrizović, 1979) Konferencija je zaključila da „prva ženska srednja škola treba da daje temeljitije, višestranije naučno obrazovanje nego što se moglo sticati na dotadašnjim djevojačkim zavodima, a opet da ne bude kopija kakve muške škole.“ (Bogdanović, 1927, str. 40-41) Raspravljalo se o reformiranoj srednjoj školi i odlučivalo o ustroju i programu liceja koji je naposljetku bio otvoren 10. listopada 1892. godine kao srednja ženska škola. Dobio je ime licej po uzoru na francuske državne gimnazije. U početku je Licej radio kao privremen, ali unatoč takvom statusu bio je prva državna srednja škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji. (Banović, 2000) Licej je bio privremen zato što je dobio tek probnu dozvolu za rad, a najveću zaslugu za njegovo osnivanje imala je Jambrišak. Bila je to vrlo teška borba za licej te su se na tome putu našli i protivnici svih progresivnih i pozitivnih

trenutaka i ideja čiji je inicijator bila također ona. Trebalo se suprotstaviti kleru, konzervatizmu te javnosti koja je imala predrasude prema ženama, majkama i intelektualkama u neravnopravnom položaju naspram muškaraca. (Ogrizović, 1979)

Licej je radio sve do 1920. kada je postao Prva ženska realna gimnazija. (Ograjšek Gorenjak, 2004) O tome koliko je ženski licej bio važan, ali i uloga Marije Jambrišak u njegovom osnivanju, pišu mnogi te navode kako je „...djelovala kao idealna nastavnica i odgajateljica nebrojenih hrvatskih učiteljica, narodnih prosvjetiteljica, ulivši u njih sav svoj žarki rodoljubivi zanos za svoje zvanje i domovinu.“ (T.G., 1932; prema Ogrizović, 1979, str. 104) Iako je Jambrišak imala najbolju namjeru o omogućavanju obrazovanja čitavoj ženskoj populaciji s obzirom da je željela jednaki odgoj za sve, realnost je bila drugačija od zamišljene. Naime, licej je imao visoku školarinu te si obrazovanje na njemu nije mogao priuštiti veliki broj djevojaka koje su bile siromašne. Stoga je zavod, protivno želji i volji Jambrišak, postao mjesto za obrazovanje i odgoj ženske elite. (Ogrizović, 1979) Uz to, njegovo osnivanje nije u potpunosti riješilo pitanje višeg obrazovanja žena s obzirom da nije imao odgovarajuću infrastrukturu koja bi pomogla njegovom radu te se suočavao s brojnim preprekama i problemima. Unatoč tome, on je ipak bio od iznimne važnosti te se smatrao jedinstvenom reformom ženskog obrazovanja. (Ograjšek Gorenjak, 2004)

9. OSTALO DJELOVANJE JAMBRIŠAK NAKON SKUPŠTINE 1892. GODINE

I godinu nakon održane skupštine, djelovanje Marije Jambrišak nastavlja se pa tako sudjeluje i na godišnjoj skupštini Učiteljskog udruženja u Beogradu. Ona je čitavo vrijeme bila veoma aktivna u borbi za žensko obrazovanje što se može zaključiti na osnovu njenog rada i zalaganja u narednim godinama. Iako je postigla da se otvori ustanova poput Liceja, ona nije htjela ostati samo na tome već je svoju snagu upregnula i u to da žene steknu visoko obrazovanje pristupom na sveučilište. Ta borba bila je iznimno teška s obzirom da su žene u to doba bile diskriminirane i unatoč svim sposobnostima i dalje nisu imale pravo pristupiti Zagrebačkom sveučilištu. Kao primjer žene koja je željela steći visoko obrazovanje navodi se Marija Fabković koja odlazi na studije u Genevu i Pariz, no Marija Jambrišak uspjela je postići da se to promijeni. Ona je 1895. uspjela dobiti odobrenje da pohađa određena predavanja na sveučilištu, zajedno s još nekim nastavnicama liceja te proširuje svoje znanje i usavršava se. (Ogrizović, 1979) Naime, za rad u srednjoškolskim ustanovama bilo je potrebno sveučilišno znanje koje im je tim činom i dopušteno. (Ograjšek Gorenjak, 2004) Prema Ogrizović (1973) tako nešto bilo je u skladu s njenim mislima i idejama iznijetim na skupštini 1892. godine. Onim što je ishodila, htjela je potaknuti vladu da ženama omogući upis na sveučilište te da se za profesorsko mjesto na liceju osposobljavaju pohađanjem fakulteta. Nekoliko godina kasnije, 1901. godine vlada je omogućila ženama upis na sveučilišta, a smatra se da je Jambrišak utjecala na tu odluku. (Ogrizović, 1979) Ženama je omogućen redovit upis na Filozofski fakultet, na filozofske odsjeke, a zatim i na ostale. (Franković, 1958) Nadalje, kada je riječ o raspravama Marije Jambrišak, Simić (1979) navodi kako je 1897. godine izložila još jednu pod imenom *Žena nekoć i sada* gdje govori o položaju i ulozi žena u različitim narodima tijekom povijesti. Uz to kaže kako se Jambrišak u toj raspravi zalaže za ravnopravnost žena u obrazovanju te njihovu slobodu. „Znanost neka bude slobodna i za žene, jer je to za napredak čovječanstva.“ (Jambrišak, 1897, str. 275 i 321; prema Demarin, 1937, str. 15)

9.1. Literarni rad nakon skupštine 1892.godine

Skupštinska rasprava bila je od iznimnog značaja te ju je Hrvatski pedagoško-književni zbor odlučio izdati u posebnoj knjizi naziva *O ženskom uzgoju*. U to vrijeme knjiga je bila jedino djelo pedagoške literature namijenjeno odgoju žene. (Simić, 1979) Jambrišak je

u ovom razdoblju, na poticaj Filipovića, izdala i knjigu *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama*. Knjiga se orijentirala na odgoj uma, srca i volje, koji spadaju u unutarnji odgoj, ali i na vanjski odgoj koji se zove pristojno vladanje. U predgovoru svoje knjige Jambrišak piše kako se unutarnji i vanjski odgoj trebaju dovesti u sklad te u poglavljima iznosi sve o kulturnom ponašanju u različitim okruženjima i životnim situacijama. I u ovome djelu ponavlja svoje misli koje je izgovarala i na skupštinama, a tiču se uloge majke kao prve djetetove učiteljice, ženske emancipacije, pitanja služinčadi, ljubavi prema domovini, važnosti materinskog jezika, itd. (Jambrišak, 1896) Nadalje, Jambrišak zajedno s Truhelkom izdaje časopis *Na domaćem ognjištu* koji je izlazio od 1900.-1901. godine. Njih dvije pokrenule su časopis te su bile urednice samo njegovog prvog godišta. (Jambrišak, 1924, str. 78; prema Batinić, 2008, str. 203) Ono što je bitno napomenuti o sadržaju tog časopisa jest da je naglašavao i one vrijednosti koje je Jambrišak promicala svih prethodnih godina na skupštinama i ostalim radom, a ticale su se napretka u prosvjeti i obrazovanju žena. (Šilović-Karić, 2004) One i same u listu ističu kako je hrvatskoj „majci namijenjen ovaj list ponapose. U njenim rukama leži sva naša budućnost. Ona nam odgaja pomladak, taj cvijet naroda našeg.“ (Jambrišak i Truhelka, 1901, str. 2) One su časopis namijenile prvenstveno ženama kako bi utjecale na njihovu svijest i potaknule ih da zajednički sudjeluju u valjanom odgoju mladeži. I ovdje se još jednom nalazi izjava koju je Jambrišak često spominjala o majci kao prvoj učiteljici. Sve ostale misli samo se nadovezuju i jednake su ili slične već iznesenima. Osim sažeto iznesenog dijela sadržaja, ovaj časopis sadrži brojne druge teme koje su usko vezane uz ženski svijet. (Jambrišak i Truhelka, 1901)

9.2. *Gospojinska zadruga, Elizabetin internat i Gospojinski klub*

Na analiziranoj skupštini 1892. raspravljalo se i o pitanju udruživanja. To pitanje nailazilo je na brojne neuspjehe u samome početku, no Filipović je tu ideju o udruživanju i organizaciji žena za kulturni, socijalni i prosvjetni rad uvijek poticao. Naposljetku, 29. svibnja 1896. godine pokrenuta je udruga učiteljica za Hrvatsku i Slavoniju. Udrugu su pokrenule Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka koje su za taj posao izabrane od strane zagrebačkih učiteljica. (Ogrizović, 1979) U to ime izrađen je i proglas čiji dijelovi označavaju važnost zadruge: „I ženski je svijet izvan naše domovine upoznao već odavna korist udruživanja, te je tako postalo mnogo gospojinskih udruga, kojim je zadaća promicanje prosvjetnih i humanitarnih interesa ženskoga svijeta.“ (Cuvaj, 1913a, str. 172) Prema Ogrizović (1979)

navedena akcija nije uspjela zaživjeti odmah te Jambrišak 1898. godine ponovno obnavlja tu inicijativu koja i dalje ne prolazi kod javnosti sve do 1900. godine. Gospojinska zadruga za obrazovanje i zaradu ženskinja u Hrvatskoj i Slavoniji tada je osnovana, ali ju Filipović, koji je bio njen inicijator i pokretač zajedno s Jambrišak, nažalost, nije dočekao. Cilj ovog društva bila je da se pomogne siromašnim djevojkama pri polasku u stručne ženske škole i ženskog liceja ako u područjima gdje žive takvih ustanova nema. (Ogrizović, 1879) Nakon toga, Marija Jambrišak predlaže da se novac skupljen u Zakladi kraljice Elizabete iskoristi za osnivanje djevojačkog internata. U rujnu iste godine, na prijedlog Jambrišak i Margite Khuen-Hédervárya, supruge bana Khuena-Hédervárya, osnovan je ženski internat pod nazivom Elizabetin internat. Uređenje tog zavoda preuzela je Gospojinska zadruga za obrazovanje i zaradu ženskinja u Zagrebu. (Banović, 2000; Heka, 2016) Taj internat služio je učenicama Ženske obrtne škole i Liceja. Osim toga, nešto ranije te godine na XVIII godišnjoj skupštini Hrvatskog pedagoško-književnog zbora donesena je odluka da se osnuje Gospojinski klub učiteljske čitaonice ili Klub učiteljica na čijoj je osnivačkoj skupštini predsjedala upravo Jambrišak. Zagrebačke učiteljice tada donose određene zaključke, a dvije godine nakon donesena su i pravila o radu od strane Zbora. Prema dokumentima koji su objavljeni vidljivo je kako se učiteljice u svojoj borbi za ravnopravnost nisu uspjele oduprijeti konzervativnim shvaćanjima. (Ogrizović, 1979) U svibnju 1902. Jambrišak je inicirala osnivanje Zajednice učiteljica te su se na toj skupštini osvrnuli kako su Jambrišak i Truhelka već 1896. i 1899. pozivale na udruživanje. (Cuvaj, 1913a)

10. ZAVRŠNA RIJEČ O ŽIVOTU I DJELOVANJU MARIJE JAMBRIŠAK

Ono što se može reći o životu i djelovanju Marije Jambrišak jest da je njen život bio veoma zanimljiv. Posjećivala je brojne skupštine te je bila aktivna u različitim ustanovama i društvima koje su bile osnivane tijekom svih tih godina. Najvažnije od svega, posebnu pozornost u odgoju i obrazovanju pridala je ženskome rodu koji je u odnosu na muški bio zapostavljan. „U svom dugogodišnjem radu razmatrala je i popularizirala napredne zahtjeve i nastojala cjelovito definirati potrebu, zadatke, sadržaje i organizaciju ženskog obrazovanja.“ (Ogrizović, 1973, str. 124) I njen pedagoško-književni rad kretao se oko uzdizanja žene i borbu za njenim obrazovanjem. „I ona postaje prva i najznatnija naša pedagoška radnica koja neobičnim i samo njoj svojstvenim zanosom razvija svoje misli o obrazovanju i podizanju žene knjigama, raspravama i predavanjima. (Demarin, 1937, str. 8) I nakon svojeg umirovljenja nastavlja s radom u prosvjetnim i socijalnim ustanovama te dalje doprinosi željenome narodnom napretku. (Demarin, 1937) Jambrišak se isticala i svojom humanošću te radom na humanitarnom polju. Sakupljala je priloge i potpore za prehranu siromašne djece i žena, akademsku menzu te se na njen poticaj osniva i Liga za zaštitu djece. U različitim humanitarnim ustanovama održala je i brojna predavanja, a surađuje i s Hrvatskim sokolskim savezom, odborom Patronaže za zaštitu mladih djevojaka te ostalim humanitarnim, kulturnim i socijalnim ustanovama. Tijekom radnoga vijeka, ali i nakon odlaska u mirovinu, primila je brojne čestitke i priznanja za svoj rad i djelovanje. Čestitkama i priznanjima pridružile su se vlasti, bivše učenice, suradnice, istaknuti književnici poput Ive Vojnovića, Savez hrvatskih učiteljskih društava, Matica Hrvatska, Općina grada Zagreba, gospođa Tina Šilović, tj. supruga bana Šilovića te brojni drugi. (Szabo, 2015; „Vojnović, Ivo“, 2021) Važno je istaknuti neka od tih priznanja koja Mariju Jambrišak najbolje i opisuju. Jedna od njenih bivših učenica opisala ju je kao hrabru ženu koja je svojim govorom uspjela fascinirati čitavu skupštinu te zahtijevati više ženske studije i njihovu emancipaciju. Pojedini pripadnici Saveza hrvatskih učitelja o Jambrišakovoj su pisali kao o osobi na čiji rad i trud je hrvatsko učiteljstvo ponosno. Iz tog razloga na Savezovoj skupštini bila je prozvana Prvakinjom hrvatskoga učiteljstva. (Ogrizović, 1979) Nakon njene smrti, Hrvatska je ostala bez bisera učiteljstva, pedagogije i društva te je gubitak jedne takve osobe postavio zadatak budućim generacijama i njenim nasljednicima. U drugoj polovici 19. stoljeća i prvoj četvrtini 20. stoljeća, Marija Jambrišak ostavila je neizbrisiv trag i vrijedne plodove svojega rada te joj je u znak zahvalnosti podignuta i spomen-ploča. Povodom otkrivanja spomen-ploče, predsjednik Hrvatskog pedagoškog-književnog zbora kaže: „Jambrišakova je prva načela veliki zadatak

žene u obitelji, u društvu, u narodu i u čovječanstvu uopće. Rijetke su ličnosti na polju praktične pedagogije koje su odgojile generacije ženske mladeži i uživale toliko poštovanje kao Marija Jambrišak.“ (Ogrizović, 1979, str. 53) Upravo ta priznanja, čestitke i lijepe riječi najbolji su dokaz njenog društvenog statusa, ali i vrijednosti među hrvatskim narodom. „Uzmemo li u cjelini lik Marije Jambrišak, možemo zaključiti da je ona u historiji našeg školstva dala vrijedan i značajan doprinos kao populizator humanističkih ideja i naprednih pedagoških ideja, kao prosvjetna i javna radnica koja se pola stoljeća uporno zalagala za pitanja odgoja i obrazovanja ženske djece i omladine i prava žena uopće.“ (Ogrizović, 1973, str. 128)

ZAKLJUČAK

Na temelju života i rada Marije Jambrišak te analize njenog djelovanja na učiteljskim skupštinama 1871., 1883. i 1892. godine može se donijeti zaključak o tome što je bio njen glavni cilj i je li ga uspjela ostvariti. Naime, Jambrišak je u 2. polovici 19. stoljeća bila jedna od žena koje su imale hrabrosti stati rame uz rame svojim kolegama učiteljima i boriti se za poboljšanje i napredak hrvatskog školstva. Jednako kao i oni, vodila se progresivnim idejama pa nije iznenađujuća ni njena želja za napretkom žena u Hrvatskoj. No, taj napredak ona je pokušala ostvariti na polju obrazovanja koje je smatrala iznimno značajnim. Njena zadaća predstavljanja ideja kojima bi žene napredovale nije bila laka s obzirom da je hrvatska javnost još uvijek bila prilično konzervativna te se žene, u većini slučajeva, vezalo isključivo za njihovu naravnu ulogu majke, domaćice i supruge. Iz toga razloga, planovi Marije Jambrišak bili su prezentirani u skladu s vremenom te vrlo dobro argumentirani na trima analiziranim skupštinama. Ona se na tome putu borila za sve što bi moglo pridonijeti emancipaciji žena, osamostaliti ih, učiniti slobodnima te staviti u jednak položaj s muškarcima.

Glavna misao koju je ponavljala na trima skupštinama bila je ta da žena može biti dobra majka, domaćica i supruga jedino ako je adekvatno obrazovana. Samo obrazovana žena može biti na ponos svojoj obitelji te svoje znanje iskoristiti za odgoj mladih. Jambrišak osim žene u obiteljskoj ulozi, spominje ženu i u ulozi učiteljice jer, ipak, nakon kućnog odgoja stiže i onaj u školi. Smatra kako mladi naraštaji ne bi bili dobro odgojeni ukoliko njihove učiteljice ne bi bile dovoljno i adekvatno obrazovane za njihov odgoj. Iz spomenutih segmenata izlaganja vidljiv je način na koji Jambrišak želi prikazati žene te samim time poboljšati njihov položaj u društvu i prosvjeti. Na temelju toga ona je na skupštinama predlagala različite rezolucije koje su se ticale otvaranja ustanova u kojima bi se mlade djevojke mogle obrazovati te se osposobljavati za rad ili zvanje koje žele. Te ustanove bi svojim programima, sadržajem i načinom odgoja pridonijele njihovom intelektualnom i društvenom napretku, a one bi naposljetku dobile zasluženno mjesto u društvu. Rezolucije su prihvaćene, promjene su unijete, a određene ustanove i otvorene. Primjeri toga su promjene u ustroju nekih škola ili njihovog programa, ručnog rada koji se smatrao važnim te osnivanje ustanova poput Ženskog liceja, Elizabetinog internata, Gospojinske zadruga za obrazovanje i zaradu ženskinja u Hrvatskoj i Slavoniji, i dr. Jambrišak se borila i za manji utjecaj sestara milosrdnica u obrazovanju učiteljica jer je smatrala da one ne mogu pružiti znanje koje je budućim učiteljicama potrebno. I ta rezolucija bila je prihvaćena, a svoje zalaganje za to nastavila je i u

narednim godinama. U tom pogledu, ostvarena je ideja o otvaranju Zemaljske preparandije te se zalaže za otvaranje još više njih. Na veliku žalost ta ideja je ugašena kada je preparandija ukinuta. Nadalje, ideja o višem obrazovanju također se ostvarila samim ulaskom Marije Jambrišak na sveučilište koje je do tada bilo onemogućeno ženama. Osim toga, borila se i za izjednačavanje oba spola na svim poljima, a samim time i za izjednačavanje plaća učitelja i učiteljica koje je uspješno provedeno. Marija Jambrišak je na skupštinama iznijela brojne stavke koje su se ticale obrazovanja i napredovanja žena, od kojih su neke uspješno ostvarene, a neke ne. Takve promjene nikada se nisu događale preko noći već su za njih bili potrebni veliki trud, mnoge suradnje, ali i godine rada. Jambrišak je na čitavom putu imala potporu brojnih ličnosti, a posebno se u tome isticao njen suradnik Ivan Filipović. Osim tri analizirane i ostalih spomenutih skupština te otvaranja raznih ustanova, od velike vrijednosti su i njeni literarni radovi pomoću kojih je također izlagala svoje ideje.

Iz današnje perspektive može se reći da je Jambrišak na polju obrazovanja žena postigla mnogo. Upravo zbog vremena u kojem je djelovala njen rad iznimno je vrijedan. Bila je jedna od rijetkih žena koje su uvidjele nedostatke tadašnjeg političkog i školskog sustava te zaostalost Hrvatske za progresivnim europskim državama. Zanimljiva je i njena ustrajnost da svoje progresivne ideje izloži pred hrvatskim društvom koje je većinom bilo konzervativno. Njeno javno istupanje u današnjoj, demokratsko uređenoj državi bilo bi uobičajeno, no tada su takvi, progresivni nastupi i djelovanja najčešće bili popraćeni osudom društva. Ako se u obzir uzme i položaj žena u to vrijeme, niti ta činjenica nije joj bila olakšavajuća okolnost na putu k ostvarenju ciljeva. Bez Marije Jambrišak hrvatski školski sustav, ali i pogledi onoga dijela društva koji je njene ideje odlučio prihvatiti zasigurno bi bili drugačiji ili nepromijenjeni. Svojim skupštinskim i ostalim djelovanjem željela je potaknuti brojne učitelje, ali i ostatak javnosti da razmišljaju u naprednom pravcu. Uz sva ograničenja toga vremena, njene misli ipak su doprle do hrvatskih građana, a povijest Hrvatske značajno se započela mijenjati. Bez njenog doprinosa proces poboljšanja položaja i obrazovanja žena možda bi krenuo kasnije, a hrvatske žene toga doba bile bi zakinute za svu dobrobit koju im je Jambrišak omogućila. Njene sposobnosti i ostvarenje spomenutih promjena dokazuju vrijednost i moć obrazovane žene koje je naglašavala tijekom svojih skupštinskih govora.

LITERATURA

Bakić, L. (2.2.2021.). *Klotilda Cvetišić-Kreneis - prva kustosica Hrvatskog školskog muzeja*. Blog Hrvatskoga školskog muzeja. Preuzeto 24.8.2021. s <https://blog.hsmuzej.hr/2021/02/02/klotilda-cvetisic-kreneis-prva-kustosica-hrvatskog-skolskog-muzeja/?wpmeteordisable=1>

Bakić, L. (1.12.2020.a). *Natalija Wickerhauser: prva hrvatska anglistica*. Blog Hrvatskoga školskog muzeja. Preuzeto 24.8.2021. s <https://blog.hsmuzej.hr/2020/12/01/natalija-wickerhauser-prva-hrvatska-anglistica/?wpmeteordisable=1>

Bakić, L. (20.10.2020.b). *Marija Fabković – hrabra, ustrajna i marljiva pedagoginja*. Blog Hrvatskoga školskog muzeja. Preuzeto 25.8.2021. s <https://blog.hsmuzej.hr/2020/10/20/marija-fabkovic-hrabra-ustrajna-i-marljiva-pedagoginja/?wpmeteordisable=1>

Banović, Lj. (ur.) (2000). *Učenički dom Marije Jambrišak 1900. – 2000.: monografija*. Zagreb: Učenički dom Marije Jambrišak.

Batinić, A. (2008). Plemkinje duha: Marija Jambrišak-Jagoda Truhelka-Zdenka Marković. *Nova Croatica: Časopis za hrvatsku književnost i kulturu*. 2(2). str. 197-215.

Bogdanović, M. (1927). O postanku i razvitku ženskog liceja u Zagrebu. U *Spomenica o osamdesetogodišnjem rođenju Marije Jambrišakove* (str. 39-45). Zagreb: Odbor za gradnju doma učiteljica.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (1.8.2021.a). *Fanny Lewald*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Fanny-Lewald>

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (1.1.2021.b). *Félix-Antoine-Philibert Dupanloup*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Felix-Antoine-Philibert-Dupanloup>

Cuvaj, A. (1913a). *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 31. listopada 1888. do danas – svezak XI*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu.

<http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=1090&H=&vrsta=zbi&grupa=ANTUN%20CUVAJ%20-%20POVIJEST%20%8AKOLSTVA&lang=hr&broj=1>

Cuvaj, A. (1913b). *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 31. listopada 1888. do danas – svezak X*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu.

<http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?C=1089&H=&vrsta=zbi&grupa=ANTUN%20CUVAJ%20-%20POVIJEST%20%8AKOLSTVA&lang=hr&broj=1>

Demarin, J. (1937). *Marija Jambrišakova: život i rad*. Zagreb: Merkantille.

Fénelon, François de Salignac de la Mothe. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 21.8.2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19211>.

Franković, D. (ur.) (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Hays, M. (1996). „Valjane majke“ i „blage kćeri“: Odgoj i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj 19. stoljeća. *Otium: Časopis za povijest svakodnevnice*. 4(1-2), str. 85-95.

Heka, L. (2016). Grof Karlo (Karoly) Khuen-Héderváry i Hrvati. *Zbornik Pravnog Sveučilišta u Rijeci*. 37(3). str. 1065-1100. <https://doi.org/10.30925/zpfsr.37.3.2>

Herbart, Johann Friedrich. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25084>

Høffding, Harald. (2021) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25880>

Jambrišak, M., Truhelka J. (2013). *Na domaćem ognjištu: list za porodicu*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

<http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=11016924>

Jambrišak, M. (2012). Treća obća sjednica. U *I. obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu 23., 24., i 25. kolovoza 1871.* (str. 122-128). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

<https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=Jambri%2c%20Marija&mdid0=0&vzid0=0&selectedId=11015942>

Jambrišak, M. (1896a). *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama: rukovođ za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?pr=iiif.v.a&id=18532>

Jambrišak, M. (1896b). *Znamenite žene u povjesti i pričama*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

[https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=558409&tify={%22pages%22:\[1\],%22view%22:%22scan%22}](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=558409&tify={%22pages%22:[1],%22view%22:%22scan%22})

Jambrišak, M. (1892). Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti da što korisniji bude po naš obiteljski, društveni i narodni život. *Napredak*. 33(27-31). str. 445-449; 465-467; 481-488; 501-505; 517-525.

Jambrišak, M. (1891). Majke, domovina na vas gleda. *Napredak*. 32(4-5). str. 49-51; 65-71.

Jambrišak, M. (1887). O uzgoju zapuštene i izkvarene djece. *Napredak*. 28(9-10). str. 132-134; 148-150.

Jambrišak, M. (1886). O namješćivanju učiteljica na dječjačkim pučkim školah. *Napredak*. 27(3). str. 33-39.

Jambrišak, M. (1885). *Znamenite žene iz priče i poviesti*. Zagreb: Knjižara Mučnjaka i Senftlebena.

[https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=565687&tify={%22panX%22:0.293,%22panY%22:0.847,%22view%22:%22thumbnails%22,%22zoom%22:0.471}&tify={%22pages%22:\[1\],%22view%22:%22scan%22}](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=565687&tify={%22panX%22:0.293,%22panY%22:0.847,%22view%22:%22thumbnails%22,%22zoom%22:0.471}&tify={%22pages%22:[1],%22view%22:%22scan%22})

Jambrišak, M. (1883). Viša školska naobrazba korisna je ženi u svakoj prilici života. *Napredak*. 24(32-33). str. 503-508; 517-521.

Jambrišak, M. (1873). Poviest u pučkoj školi. *Napredak*. 14(18), str. 281-284.

Kassowitz-Cvijić, Antonija. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30744>

Klaić, Franjo. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31724>

Mařík, Vjenceslav Zaboř. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38939>

Modec, Ljudevit. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41452>.

Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet. Slavonski brod: Hrvatski pedagoško-književni zbor.

Ograjšek Gorenjak, I. (2004). „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje“ – pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća. U A. Feldman (ur.) *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. (str. 157-179) Zagreb: Ženska infoteka.

Ogrizović, M. (1979). *Marija Jambrišak*. Zagreb: Školske novine.

Ogrizović, M. (1973). *Iz povijesti borbe za narodnu školu*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Ogrizović, M. (1971). *Marija Jambrišak – borac za prava i odgoj žene (1847 – 1937)*. Uz 100. obljetnicu Hrvatskog-pedagoško književnog zbora. Zagreb: Matica hrvatska.

Pleše, B., Redakcija. (1998). *Filipović Ivan*. Preuzeto 24.8.2021. s <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6017>

Simić, K. (1979). *Marija Jambrišak: Život i djelo*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.

Szabo, A. (2015). Štamparov suvremenik Josip Šilović – utemeljitelj zaklade za kolonizaciju siročadi iz gladnih hrvatskih krajeva i zaklade siročadi naših iseljenika u vrijeme prvoga svjetskog rata. *Acta Med Hist Adriat*. 13(1). str. 49-62. <https://hrcak.srce.hr/148204>

Szabo, A. (2006). Kornelija Kukuljević Sakcinska i njeni doprinosi kulturnim i humanitarnim djelatnostima. *Gazophylacium: časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku*. 10(1-2). str.7-12.

http://www.croatianhistory.net/etf/agneza_szabo_kornelija_kukuljevic_sakcinska.html

Šilović-Karić, D. (2004). Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj. U A. Feldman (ur.) *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. (str. 181-190). Zagreb: Ženska infoteka.

Trstenjak, Davorin. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62507>

Truhelka, J. (1927). Djetinjstvo i mladost. U *Spomenica o osamdesetogodišnjoj rođenja Marije Jambrišakove* (str. 5-34). Zagreb: Odbor za gradnju doma učiteljica.

Turić, Jure. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62754>

Veselinović, Janko. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64387>.

Vojnović, Ivo. (2021). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 24. 8. 2021. s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65235>.

IZJAVA O IZVORNOSTI RADA

Izjavlujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Mateja Kruhak